

University of Groningen

De sacra corona regni Hungariae

Teszelszky, Roger Cornelis Emil

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. C. E. (2006). *De sacra corona regni Hungariae: De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van vroegmoderne nationale identiteit (1572-1665)*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Hoofdstuk 6. De bul van Silvester (1644) en de receptie van de ideeën van Révay over de kroon

‘De Hongaren zijn er sterk van overtuigd, dat de paus geen enkel recht heeft in hun koninkrijk, omdat zij ooit door hun eigen koningen zijn gekerstend. Om hen op andere gedachten te brengen, heb ik bepaalde documenten van paus Silvester verzameld, die ik op de één of andere manier in de openbaarheid zal brengen. Ik dacht erover om ze zo te verspreiden, alsof ze in Rome boven water zijn gekomen, maar zonder medeweten en toestemming van Uwe Zeereerwaarde kan ik geen beslissing nemen (...)’ (Brief van Rafaël Levakovics aan kardinaal Ippolito Aldobrandini uit 1638)¹

6.1 Inleiding

In 1644 verscheen in een werk over de geschiedenis van de Hongaarse katholieke kerk een tekst onder de naam ‘Bul van Silvester’, die werd gepresenteerd als een afschrift van de originele pauselijke bul uit de elfde eeuw. Het onderwerp van de bul was de schenking van de Hongaarse kroon, door de paus, aan de eerste Hongaarse koning István. De inhoud van de tekst heeft tot in onze tijd invloed op het denken over de herkomst van het kroonjuweel en de politieke en religieuze kroonbetekenis, ondanks het feit dat al aan het einde van de zeventiende eeuw twijfels rezen over de echtheid van de tekst. Net als bij de eerder genoemde bronnen werden in de eeuwenlange discussies over deze bul ideologische, politieke, religieuze vragen en wetenschappelijke kwesties door elkaar gehaald.

In dit hoofdstuk zal niet de discussie over het auteurschap van de bul worden opgerakeld, maar een ander, tot nu toe onbelicht aspect van deze tekst worden behandeld. De betekenisontwikkeling van de kroon na het verschijnen van het eerste werk van Révay (1613) zal worden verbonden met het verschijnen van deze pauselijke tekst. Niet alleen zal worden aangetoond dat deze bul is ontstaan onder invloed van de ideeën van Révay, maar ook dat de inhoud van de tekst terecht is gekomen in de herdrukken van Révay’s werk. De schepper van de ‘Bul van Silvester’ zorgde zo meer dan twintig jaar na de dood van Révay voor een verrassende ontwikkeling en verspreiding van diens kroontheorie.

6.2 Politieke achtergrond van de bul van Silvester

De tekst die in Hongarije bekend staat onder de naam ‘Szilvester-bulla’ (‘Bul van Silvester’) moest doorgaan voor de authentieke oorkonde van paus Silvester II (999-1003), gericht aan de eerste koning van Hongarije.² In deze bul krijgt Stephanus, de *dux* (vorst) van de Hongaren, de apostolische zegen van de paus, omdat hij het Hongaarse *regnum* (rijk) en de *gens et Natio Hungariae* (stam en volk van Hongarije) onder de

¹ Adamus Kollar, *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Hungariae libellus singularis* (Vindobonae, 1764) 160, geciteerd in: Lewis L. Kropf, “Pope Sylvester II and Stephan I of Hungary”, in: *The English Historical Review* XIII (Oxford, 1898) 294

² Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I (Boeda, 1828) 274-277

bescherming van de heilige kerk van Rome heeft geplaatst. Stephanus vroeg daarbij om een *diadema* (kroon), de *nomen regis* (titel van koning), de verheffing van de kerk van Esztergom tot kathedraal en de inzegening van de bisdommen. De paus geeft het Hongaarse rijk terug aan Stephanus en wil zijn verzoeken in. Deze inwilliging vindt plaats op voorwaarde dat iedere koning die door de *optimates* (hoge edelen) wettig is gekozen, persoonlijk of door zijn vertegenwoordigers, de eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Heilige Stoel zal hernieuwen. De pontifex schenkt bovendien de koning het recht een kruis voor zich uit te laten dragen als teken van zijn *apostolatus* (apostolaat: apostolische waardigheid) en kent hem op grond van zijn *apostolica auctoritas* (apostolische bevoegdheid) het privilege toe om de kerkelijke zaken in zijn rijk te regelen. Tot slot laat hij schrijven dat hij een *diadema* (kroon) zal sturen, die in eerste instantie ten behoeve van de vorst van de Polen was vervaardigd.

Wegens de belangrijke rol van de kroon in de tekst fungeerde de bul tot aan het einde van de negentiende eeuw als het bewijs van de pauselijke herkomst van de kroon en van de band met de heilige Stephanus.³ Voor een lezer uit 1644 had de inhoud echter een geheel andere betekenis, die te maken had met de politieke discussie van die tijd over het machtsbereik van de Habsburgse koning. De bul gaf uitsluitsel over de apostolische status van de vorst binnen het territorium van de Hongaarse kroon. De term ‘apostolisch’ had de betekenis voor de koning dat hij, als drager van de titel ‘apostolische koning’, niet alleen op wereldlijke macht aanspraak kon maken, maar ook het gezag op het terrein van de kerk in zijn koninkrijk had.

Naar aanleiding van deze vermeende apostolische status van de koning vond in het tweede kwart van de zeventiende eeuw een discussie plaats over het recht van de Habsburgse koningen om bisschoppen te benoemen op Hongaars grondgebied.⁴ Dit recht wordt in het Hongaars aangeduid met de term ‘főkegyúri jog’ (‘privilege van de kerkstichter’). De Habsburgers legitimeerden dit recht door zich te beroepen op hun afstamming van de heilige Stephanus, de eerste apostolische koning van Hongarije, aan wie dit recht door paus Benedictus VII (974-983) met de schenking van de kroon zou zijn verleend. De kerkvorst in Rome echter betwistte deze macht, door te beweren dat er geen bewijs was van de overerfbaarheid van deze apostolische status. Het gevolg was, dat hij regelmatig zijn *confirmatio* onthield aan een bisschop die door de Habsburgse vorst was benoemd. De publicatie van de Bul van Silvester in 1644 kwam daarom voor de koning als een geschenk uit de hemel. Deze zogenaamd uit de elfde eeuw stammende tekst gaf met terugwerkende kracht een ondubbelzinnig antwoord op deze actuele politieke kwestie: indien de legitieme troonopvolgers trouw zwoeren aan de paus, dan hadden zij, als opvolgers van de apostolische koning, het recht om bisschoppen te benoemen in het rijk.

³ Arnold Ipolyi, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* (Boedapest, 1886)

⁴ Over deze discussie: Vilmos Fraknói, *A magyar kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziaig* (Boedapest, 1883), Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* (Boedapest, 1940) 74-84, Péter Tumor, “A magyar egyház és Róma a 17. században”, in: *Vigilia* 64 (Boedapest, 1999) 503-513, Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja”, in: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyvei* (Boedapest, 1999) (Hierna zal naar het handschrift van deze, meer uitgebreide versie worden verwezen.), Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja”, in: László Veszprémy (red.), *Szent István és az államalapítás* (Boedapest, 2002) 144-146 (verkorte versie)

Deze machtsstrijd vond niet alleen plaats tussen paus en koning, maar ook binnen de katholieke kerk zelf.⁵ De oorzaak was het centralistische streven van zowel de kerkvorst als de Habsburgers van buiten het rijk en de verstrengelde kerkelijke en wereldlijke hiërarchie binnen het Hongaarse rijk. De Hongaarse kerkelijke machthebbers probeerden een autonome positie te bemachtigen in Hongarije ten opzichte van de paus en de koning. Hierdoor zochten zij steun bij Rome na de troonsbestijging van relatief meer protestantsgezinde koningen, als Rudolf II en Matthias II.⁶ In het geval dat een Fransgezinde paus in Rome zetelde, wiens beleid inging tegen de belangen van de Habsburgse landen, dan kozen de Hongaarse bisschoppen de kant van de Habsburgse vorst op grond van binnenlandse politieke motieven.

Dit conflict tussen kerk en vorst kwam het krachtigst tot uiting bij de vervulling van de vacante bisschopszetels in de door de Turken bezette gebieden van het zuidelijke en oostelijke deel van het territorium van het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk. Deze bisdommen bestonden vaak alleen nog maar in naam, of besloegen slechts een klein gedeelte van het oorspronkelijke grondgebied. De bisschoppen die hier werden benoemd hadden meer een wereldlijke dan een geestelijke status, en hadden vaak hun titel te danken aan verdiensten die weinig met het geloof te maken hadden.⁷ Zij werden dan ook enkel door de Habsburgse koning benoemd en vroegen vaak niet eens om de *confirmatio* van de paus.⁸ Deze, in naam kerkelijke, maar in de praktijk wereldlijke gezagsdragers, dienden voornamelijk de belangen van de koning.

De telkens opblaiende twist over dit recht van de koning bereikte zijn hoogtepunt tijdens het pontificaat van paus Gregorius XV (1621-1623).⁹ Deze kerkvorst riep in 1622 een congregatie samen met de naam: *De Propaganda Fide* (ten behoeve van de verspreiding van het geloof), die ten doel had de kerkelijke hiërarchie binnen het verdeelde Europa te herstellen.¹⁰ Een andere doelstelling was het opzetten van een nieuwe missiestructuur in de heidense gebieden van de Nieuwe Wereld en in de voormalige katholieke gebieden binnen het oude Europa, waaronder het bezette Hongaarse territorium.¹¹ Bovendien verplaatste de paus in datzelfde jaar de leiding over het missiewerk op de Balkan van Wenen naar Rome.¹²

⁵ Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 1*-2*

⁶ Péter Tusor, "Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése", in: *Aetas* (Boedapest, 2000) 89-105

⁷ Galla noemt het voorbeeld van een violist die was benoemd tot bisschop, omdat hij tijdens een mis prachtig viool had gespeeld voor de keizer. Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János* 70

⁸ In de periode 1610- ± 1620 benoemde de koning vier bisschoppen van Bosnië, die geen van alle vanuit Rome werden bekrachtigd. Sándor Bene, "„Hol vagy István király?" (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja)", in: Zsolt Unger (red.), *Szent István király képe a magyar irodalomban* (Boedapest, 2001) 2, 8

⁹ Péter Tusor, "A magyar egyház és Róma a 17. században" 503-504

¹⁰ Philippe Levillain, *The Papacy: An Encyclopedia* II (New York etc., 2002) (Deborah Blaz vert.) 1253-1258

¹¹ Antal Molnár, "Relations between the Holy See and Hungary during the Ottoman Domination of the Country", in: István Zombori (red.), *Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century* (Boedapest, 2004) 192, Peter Rietbergen, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Politics* (Leiden en Boston, 2006) 395-398

¹² Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 4*

De paus kwam door deze politiek in conflict met diegenen die aanspraak maakten op de wereldlijke en geestelijke macht over dit gebied: Ferdinand II van Habsburg (1618-1637) en aartsbisschop Péter Pázmány, de *primatus* (primaat, hoofd van een kerkprovincie) van Hongarije. De laatste verdedigde de belangen van de Hongaarse standen tegenover de Habsburgse vorst en die van de koning en de standen tegenover de paus en had geen behoefte aan de inmenging van Rome in de rijksaangelegenheden van de bezette gebieden. De katholieke koning Ferdinand II en de Hongaarse geestelijkheid zochten naarstig naar argumenten om hun rechten tegenover Rome te beschermen. Ferdinand gaf opdracht aan zijn rechtsgeleerden om hiervoor onderzoek te doen in de kanselarij van Hongarije en in de pauselijke archieven. Ook Pázmány liet zich niet onbetuigd, zoals later zal worden aangetoond. Daarentegen zochten geestelijken uit Rome in de Weense archieven naar bronnen die deze aanspraken kon weerleggen.¹³

Deze verhoogde activiteit vanuit Wenen verklaart de hernieuwde aandacht voor de positie en de werkzaamheden van Elias Berger, de hofhistoricus van de Habsburgers. Berger publiceerde niets tussen 1619 en 1622, onder meer omdat hij zijn beloofde toelage niet kreeg uitgekeerd. Naar eigen zeggen leefde hij in behoeftige omstandigheden.¹⁴ Pas in het laatste jaar werd zijn achterstallige salaris uitbetaald.¹⁵ In 1624 kreeg Berger 300 forint van Ferdinand II om zijn werk over de Hongaarse geschiedenis te laten drukken.¹⁶ Ook stelde deze vorst hem in 1625 opnieuw aan als *historicus noster*, nadat Pázmány bij hem had aangedrongen op de herbenoeming van de *historicus Ungarus*.¹⁷

Een bijkomend gevolg van de strijd tussen Rome en Wenen was de literaire activiteit van drie geestelijken: János Marnavics Tomkó (Johannis Tomci Marnavitii Bosniensis, Ivan Mrnaviae Tomko, 1580-1639), de Franciscaan Raphaël Levakovics (Rafael Levakoviae, Ferenc Ráfael Levakovich, ?1590-?1650) en Menyhért Inchofer (Melchior Inchoffer, 1580/1585-1648)¹⁸. In 1622 kregen Levakovics en Tomkó de opdracht een misboek en een breviarium voor Glagolita samen te stellen. Tussen 1622 en 1644 schreven de drie auteurs over de apostoliciteit van de koning en de betekenis van de kroon. Ook hebben zij vermoedelijk de tekst van de Silvester-bul bedacht. Zoals later zal worden aangetoond, valt op, dat deze geestelijken in dienst van de paus, opvattingen aan het papier toevertrouwden die de positie van de Habsburgse vorst versterkten ten koste van die van de paus.

De politieke strijd verklaart het verschijnen van een grote hoeveelheid aan historiografische, politieke en religieus getinte geschriften over de historische grond van het apostolische koningschap van de Habsburgers na 1622. Daar deze politieke kwestie over de apostolische status van de koning verbonden was met de betekenis van de koningsmacht van de heilige Stephanus, kreeg ook de ‘gift van de kroon’ een prominente plaats in deze werken. De Habsburgse koning ontleende opnieuw de

¹³ Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 76

¹⁴ Berger ontving drie jaar (1619-1621) geen geld. Vilmos Frankl, “Berger Illés” 386

¹⁵ Zie de uittreksels van het register van de kamer van Pozsony over de betaling van Berger in: István Monok (red.), *A magyar könyvkultúra múltjából* 188

¹⁶ Vilmos Frankl, “Berger Illés” 386, Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 247

¹⁷ Ferenc Hanuy (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* 462, vóór 14 juli 1625. Pázmány liet ook in 1622 de geschiedenis van Hongarije van Miklós Istvánffy uitgeven.

¹⁸ R. Aubert (red.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* (Parijs, 1995) 979-980

legitimiteit van zijn macht aan de Hongaarse kroon, waardoor deze een nieuwe, actuele betekenis kreeg.

6.3 De discussie over de apostoliciteit en de verandering van de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon

6.3.1. De wortels van het debat

De discussie over de politieke betekenis van de term ‘apostolisch’ in samenhang met de schenking van de kroon speelde al eerder een rol in de polemische literatuur van het Hongaarse rijk. Hierbij valt op, dat Pázmány steeds een actieve rol speelde bij iedere nieuwe ontwikkeling van het denken over deze term en dit thema.¹⁹ Tevens was hij degene die na 1625 de verandering van het denken over deze term in gang zette. Uit de genoemde bronnen blijkt, dat al voor 1625 van een betekenisontwikkeling van dit thema en deze term sprake was, maar dat deze nog geen betrekking had op de legitimiteit van de apostolische koningsmacht van de Habsburgers. Anders gezegd: het thema van de ‘apostoliciteit van de koning’ werd tot 1625 niet in verband gebracht met de Hongaarse kroon.

Pázmány gebruikte voor het eerst het thema van de ‘gift van de kroon’ in het al eerder genoemde vlugschrift uit 1603.²⁰ De functie daarvan was de Hongaren te wijzen op hun plicht tot gehoorzaamheid aan de paus, maar de apostolische waardigheid van koning Stephanus kwam daarbij niet aan de orde. Een jaar later noemden de katholieke leden van de Hongaarse raad, op basis van het wetboek van Werbőczy, de Hongaarse koning *apostolus*, om zijn macht op het gebied van kerkelijke aangelegenheden te benadrukken ten koste van de rechten van de protestanten.²¹ In 1606 schreef de bisschop van Csanád, Faustus Verancsics (?1540-1617), een pamflet over de manieren om het geloof te vernieuwen in Hongarije. Hierin beweert hij dat de koning dankzij de apostolische koning Stephanus het *ius patronatus* heeft om te beschikken over kerkelijke eigendommen en eveneens bisschoppen mag benoemen, maar dat de paus deze benoemingen bekrachtigt.²² Hij bracht dit recht niet in verband met de kroon, want hij noemt alleen de territoriale kroonbetekenis. Berger noemt in 1608 de kroon ‘apostolisch’ op grond van de afbeeldingen van de apostelen op de kroon. Révay’s boek verscheen in 1613 met steun van Pázmány, maar diens idee van de apostoliciteit van de kroon verwijst naar de werkzaamheid van de kroon in de geschiedenis en heeft geen betrekking op de koningsmacht. Pas in werken die verschenen naar aanleiding van de kroning van Ferdinand II in 1618 verschijnt ook de titel ‘apostolische koning’ ten tonele, maar deze werd niet met de kroon verbonden. In het vlugschrift *Apparatus regius* dat verscheen in hetzelfde jaar, werd Ferdinand voor het eerst als zodanig aangeduid, maar in deze tekst werd geen verbinding tussen de kroon en de apostolische

¹⁹ Sándor Bene, “„Hol vagy István király?” 1-14

²⁰ Péter Pázmány, *Felelet Magyar István* 19. Zie ook: Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában” 2*

²¹ MOE X 519

²² Faustus Verancsics, “A vallás felújításának módszerei Magyarországon (1606)”, in: Katalin S. Vargha (red.), *Verancsics Faustus Machinae novae és más művei* (Boedapest, 1985) 328-329, 333

koningsmacht gelegd.²³ De jezuïet Tamás Balásfy (Thomas Balasfi, 1580-1625) verwijst ook in 1621 nog niet naar een actuele apostolische betekenis van de kroon. Hij betreft in zijn verweer enkel de uitleg van Révay over de heiligheid van de kroon tegen een anti-katholiek werk van de calvinist Albert Szenci Molnár.²⁴

6.3.2 De zienswijze van Pázmány op de betekenis van apostoliciteit

Het duurde tot 1625 voordat de discussie over de apostoliciteit van de Habsburgse koning in gang werd gezet door Pázmány, waarbij ook de kroonbetekenis werd betrokken. Deze was vanaf zijn benoeming in 1616 tot aartsbisschop van Esztergom de eerste woordvoerder van de katholieke kerk in het Hongaarse rijk. Tevens had hij de functie van belangrijkste raadgever van de Habsburgse vorst omtrent de politieke en religieuze kwesties die Hongarije betroffen en speelde hij een belangrijke politieke rol in de Hongaarse standenpolitiek.²⁵ De invloed van Pázmány was zo groot, dat prins Gábor Bethlen van Zevenburgen hem de 'regent van Hongarije' noemde.²⁶ Naast zijn bekende religieuze werken schreef hij ook een groot aantal wat minder bekende politieke werken en raadgevingen in briefvorm, onder meer over de wenselijkheid van erfopvolging door de Habsburgers.²⁷ In 1625 bood hij de paus een petitie aan namens de Hongaarse standen, waarin gevraagd werd de cultus van koning Stephanus wereldkundig te maken.²⁸

Het denken van Pázmány over de heikele kwestie van het *ius patronatus* ontwikkelde zich op de volgende manier. In 1625 verdedigt hij het recht van de koning op het benoemen van bisschoppen in twee brieven aan de Weense nuntius Caraffa, zonder daarbij te refereren aan het apostolische recht.²⁹ De geadresseerde bestreed vervolgens het standpunt van Pázmány. Hierna deed Pázmány literatuuronderzoek, waarbij hij naar een krachtiger rechtsgrond voor de verdediging van het *ius patronatus* van de koning zocht, dan het gewoonterecht en de overlevering. In een brief die hij op 5 augustus 1627 aan Ferdinand II schreef, geeft hij blijk van zijn veranderde zienswijze.³⁰ Pázmány stelt vast dat de oorspronkelijke bul van de paus verloren is gegaan, waarin het benoemingsrecht door de koning van bisschoppen was bekrachtigd. Hierdoor kan, volgens hem, de koning alleen aanspraak maken op deze macht door te verwijzen naar het gewoonterecht, dat slechts in secundaire bronnen werd bevestigd, zoals het wetboek

²³ S.n., *Apparatus regius. Sereniss. ac potentissimo Ferdinando II. Hungariae ac Bohemiae regi. Symbolis regum Hungariae adornatus. A collegio Tyrnaviensi Societatis Jesu gratul. Obseq. Vener. Ergo.* (Viennae, 1618) OSZK RMK III. 1212, zie ook: Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 193

²⁴ Thomas Balasfi, *Christiana responsio ad libellum Calvinisticum Alberti Molnar Hungari, pedagogi Oppenheimensis* (Viennae, 1621) 14-18, zie ook: Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 79-83

²⁵ Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* (Éva Pálmai and Kálmán Ruttikay vert.) (Boedapest, 2000) 55-88

²⁶ Márton Tarnóc (red.), *Pázmány Péter művei* (Boedapest, 1985) 1172

²⁷ Péter Pázmány, "Két beszéd. Pázmány beszéde II. Ferdinánd megválasztása érdekében a Pozsonyi megyegyűlésen", in: Miklós Óry e.a. (red.), *Pázmány Péter válogatás műveiből* (Boedapest, 1983) (november 1617) 339-395, Péter Pázmány, "Petri Pazmani Responsum ad Quaestionem: An Ferdinando III. Successionis vel Electionis Jure Regnum debeatur", in: Ferenc Hanuy (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* 470-472

²⁸ Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* 78

²⁹ Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 5*

³⁰ *Ibidem.*

van Werbőczy, de legende van bisschop Hartvic, de geschiedenis van het koninkrijk Hongarije door Bonfini en de bekrachtiging van de Gouden Bul van András door Lajos II in een oorkonde. De kern van de kwestie is, dat de koning òf het recht heeft bisschoppen te benoemen en te beschikken over de kerkelijke eigendommen, òf hij heeft alleen het recht bisschoppen aan Rome voor te dragen.

Vervolgens gaf Pázmány acht jaar later een uitgebreid juridisch antwoord op deze kwestie in een memorandum ten behoeve van de koning, d.d. 10 april 1635.³¹ In een aantal punten bevestigt hij het recht van de koning. Het belangrijkste argument voor dit recht is, in zijn ogen, dat de heilige Stephanus uit eigen beweging de Hongaren tot het christendom had bekeerd. Vervolgens had deze koning bisschoppen benoemd door zelf de personen voor deze waardigheid uit te zoeken, waarna deze de bekrachtiging van de paus ontvingen. Dit alles viel volgens Pázmány op te maken uit de teksten die worden gezongen tijdens de feest van de heilige koning en uit de stichtingsoorkondes van de bisdommen uit de tijd van Stephanus. Hij roert daarna het probleem aan, dat het koninklijke archief bij de val van Boeda in Turkse handen is geraakt en daarbij de pauselijke bullen vernietigd zijn. Ondanks het ontbreken van tastbaar bewijs, hecht hij toch geloof aan de validiteit van dit gewoonterecht.

Hierna kwam voor het eerst de betekenis van de kroon ter sprake in de volgende fase van het debat. De reactie uit Rome op de tekst van Pázmány luidde dat dit recht misschien geldig is voor het huidige Hongaarse rechtsgebied, maar niet van kracht kan zijn in de verloren gebieden van het Hongaarse koninkrijk. Hierop reageerde Pázmány opnieuw met een nieuw memorandum aan de koning, d.d. 16 juni 1635. Hij stelt hierin dat de koning geen enkel schenkings- of benoemingsrecht van welk bisdom dan ook, dat rechtmatig eigendom was van de Hongaarse kroon, aan de Heilige Stoel mag overdragen, omdat de koning, naar het voorbeeld van zijn voorouders, verplicht is te beschermen dat van de heilige kroon is.³² Pázmány betrok zo de juridische en de territoriale kroonbetekenis, die eerder al door Révay was beschreven, in de discussie. Het recht van de bisschopsbenoeming van de koning is onverbrekkelijk verbonden met de Hongaarse kroon, omdat het betrekking heeft op de territoria die in het bezit zijn of waren van de kroon. De koning heeft door de aflegging van een eed aan de standen beloofd die te beschermen en hierdoor heeft hij zijn koningsmacht gewonnen. Als de koning afstand doet van zijn recht, dan schendt hij de Hongaarse kroon en verliest hij dientengevolge de legitimiteit van zijn koningsmacht, zo luidt de redenering van Pázmány.

Op grond van het verloop van de discussie kan de conclusie worden getrokken dat de Habsburgse ‘partij’ geen hard juridisch bewijs voor de apostolische rechten van de koning kon vinden op grond van authentieke bronnen. Zij zag zich daarom genoodzaakt haar rechtsargumenten te baseren op de middeleeuwse legende van Hartvic, een geschiedenisboek als dat van Bonfini en de omstreden codificatie van Werbőczy, die nota bene niet eens door de toen regerende vorst was bekrachtigd. Deze werken waren in het verleden opgesteld om een zekere dynastieke politiek, de regeringsdaden van een vorst of een bepaald politiek programma te legitimeren. In deze bronnen werd aan dergelijke doelstellingen voldaan door het creëren van doelbewust geschapen politieke

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, 6*

of juridische ficties. Het Habsburgse hof baseerde haar aanspraken op dergelijke dubieuze werken en maakte daarom hernieuwd gebruik van deze oude politieke en juridische ficties. Deze mythen waren van eeuwen her, waardoor ze niet altijd voldeden aan de actuele politieke behoefte. Ze werden daarom aangepast aan de actualiteit en zo gepresenteerd aan de buitenwereld. Maar nog belangrijker dan het afstoffen en oppoetsen van dergelijke oude beelden, was de noodzaak van het vinden van overtuigend en tastbaar bewijs dat deze ficties werkelijk rechtskracht hadden. De antieke politieke verbeelding moest actuele juridische werkelijkheid worden.

Om te laten zien hoe dit proces in werking trad, is het van belang de aandacht te richten op de ontwikkelingen in Rome, tussen 1626 en 1644, en de literatuur die op grond daarvan verscheen. Kardinaal Francesco Barberini was hier de sleutelfiguur voor de promotie van de Habsburgse belangen, omdat hij optrad als een belangrijk patroon voor de Hongaarse geestelijken in de pausenstad, die onder meer verzameld waren in het *Collegium Germanicum - Hungaricum*. Dankzij zijn steun kreeg Pázmány de kardinaalshoed en andere Hongaren en Habsburg-gezinden de bisschopsstaf, waaronder Marnavics Tomkó. Vanuit Esztergom had Pázmány intensief contact met deze kardinaal en de ‘schrijvende geestelijken’ in Rome als Tomkó, Levakovics en Inchofer. De eerste twee waren actief in het missiewerk op de Balkan in opdracht van de paus. Zoals zal blijken uit de hier besproken bronnen, ondersteunden deze auteurs de Habsburgse machtsclaims in hun werken.

6.3.3 *De coronis Ungaricis brevis nota* (1626)

Het eerste werk waarin de apostoliciteit van de Habsburgse koning door een kroonfictie werd gelegitimeerd, heeft de titel *De coronis Ungaricis brevis nota* en werd in 1626 geschreven door János Marnavics Tomkó in opdracht van kardinaal Lorenzo Magalotti (1584-1637).³³ Magalotti was de ‘staatssecretaris van buitenlandse zaken’ van de paus.³⁴ De aanleiding van dit geschrift was de schenking aan de paus door de Hongaarse Graaf Mihály Althan van een ‘Hongaarse kroon’ en een Turks zwaard, met de bedoeling dat deze gift in het bekende bedevaartsoord *Casa Sancta* in het Italiaanse Loreto terecht zou komen.³⁵ Deze voorwerpen zouden uit het bezit van Bocskay afkomstig zijn. Deze vermeende relatie tussen Althan en de ‘kroonjuwelen’ van Bocskay is niet toevallig. Althan was lid van de keizerlijke oorlogsraad van Rudolf, had met Miklós Istvánffy als afgezant van de keizer deelgenomen aan de vredesonderhandelingen met Bocskay en zou aanwezig zijn geweest bij de kroning met de Turkse kroon.³⁶ Bovendien steunde hij het missiewerk in de bezette gebieden van het rijk.³⁷

³³ Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis* (handschrift, 1 januari 1627). Bibliotheca Apostolica Vaticana Ms. OTTOB. Lat. 2776

³⁴ Peter Rietbergen, *Power and Religion* 149

³⁵ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis. Tomkó János kéziraza 1626-ból Bocskai István második, Későgotikus koronájáról”, in: *Művészettörténeti Értesítő* (Boedapest, 1984) 102

³⁶ Ibidem. Over zijn aanwezigheid bij deze kroning is niets bekend uit de beschikbare bronnen. Over de werkzaamheden van Althan voor Rudolf, zie: Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615 I*, 551 e.v.

³⁷ István György Tóth, “Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584-1716”, in: *Catholic Historical Review* 89 (Washington DC, 2003) 420

Het handschrift over de schenking van de kroon is in een vlotte stijl en in een net handschrift geschreven. Het is voorzien van een getekende afbeelding van de kroon, het zwaard en het wapenschild van Magalotti, met diens devies *libertas* en getooid met een kardinaalshoed. Uit de opmaak en het uiterlijk valt op te maken dat het hier een uniek gelegenheidswerk betreft, dat enkel bestemd was voor de ogen van de kardinaal en niet bedoeld was om in druk te verschijnen. Hierdoor bleef dit handschrift lange tijd voor Hongaarse blikken verborgen.

Het handschrift werd eerst in 1909 door een wetenschapper uit Hongarije ontdekt, die veronderstelde dat het een boek over de heilige kroon was en het als zodanig beschreef.³⁸ Pas in 1984 vond de ‘herontdekking’ plaats en verscheen een transcriptie, een Hongaarse vertaling en een interpretatie van deze tekst.³⁹ Omdat dit geschrift door kunsthistorici werd herontdekt en gepubliceerd, ging hun belangstelling vooral uit naar de beschrijving van de kroon en de kunsthistorische aspecten van de inhoud van de tekst. Zij hadden hierdoor geen oog voor de opmerkelijke historische elementen van de beschreven fictie en de belangwekkende politieke betekenis van dit werk. Vervolgens namen historici geen kennis van deze moderne publicatie.

Het doel van de *brevis nota* was de kardinaal te overtuigen van een historische fictie, die Tomkó ophing aan de door Althan geschonken ‘Hongaarse kroon’. Hij beweert, dat dit de kroon is die Bocskay in 1605 van de Turkse afgezant had gekregen en waarmee hij zich niet had laten kronen. Hieruit blijkt dat de auteur op de hoogte was van de mythe van de ‘weigering van de kroon’, waarschijnlijk via het werk van Istvánffy. Deze kroon kwam volgens Tomkó in handen van de Turken na de slag bij Varna in 1444, waarbij de Hongaarse koning Wladislaus (Úlászló) I het leven liet. Hij verklaart het gegeven dat de vorst daar niet de echte kroon van Hongarije bij zich had, uit het historische feit dat op het moment van de veldslag de heilige kroon in het bezit was van de Duitse keizer, na de bekende ‘diefstal van de kroon’ door de Duitse hofdame. Omdat de kroon niet in het land was, had volgens Tomkó de Hongaarse koning een votiefkroon van een reliekhouder van de heilige Stephanus afgenomen en zich daarmee laten kronen. Ergo, de kroon van Bocskay die zich nu in Loreto bevond, was in de ogen van de auteur niet alleen een ‘Hongaars kroonjuweel’ met een bewogen geschiedenis, maar had ook een verbinding met de heilige koning Stephanus. Via deze weg suggereert de auteur dat dit voorwerp iets van de heiligheid van de eerste koning had gekregen.

Net als de eerder behandelde kroongeschiedenissen, is dit prachtige verhaal van Tomkó een mengsel van feit en fictie, verbonden met een tastbaar voorwerp en het uiterlijk van dit object. In het manuscript staat een afbeelding van de geschonken kroon, die volgens de kunsthistorica Éva Kovács op grond van de uiterlijke kenmerken van rond halverwege de vijftiende eeuw dateert.⁴⁰ Op grond van deze datering identificeert Imre Takács dit voorwerp met een andere middeleeuwse kroon die Bocskay kreeg na zijn kroning op het veld van Rákos uit handen van de burgers van de stad Brassó

³⁸ Imre Zsák, “A római Ottoboni Könyvtár hazai vonatkozásai”, in: *Magyar Könyvszemle* (Boedapest, 1909) 314

³⁹ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 106-113

⁴⁰ Éva Kovács, “Bocskai István Loretói koronája”, in: *Művészettörténeti Értesítő* XLIV (Boedapest, 1984) 114-115

(Kronstadt, *Corona civitas*, nu: Braşov, Roemenië).⁴¹ De echte ‘Turkse kroon’ van Bocskay bevond zich al vanaf 1609 in Wenen en is daar nu nog te bezichtigen. De votiefkroon uit Loreto kan daarom onmogelijk identiek zijn aan het door de Turken geschonken kroonjuweel van Bocskay, noch het hoofd van Wladislaus hebben getooid of van een reliekhouder van de heilige Stephanus afkomstig zijn.

De vraag is nu waarom Tomkó een dergelijke knap geconstrueerde fictie over deze kroon heeft bedacht. Een verklaring is te vinden in een inventarislijst van de schatten van Loreto. Blijkens de opsomming schonken in de zeventiende eeuw meer katholieke aristocratische Hongaren votiefkronen aan dit bedevaartsoord. Graaf Althan was derhalve niet de enige die een dergelijk prestigieus geschenk gaf.⁴² Tomkó wilde de geschiedenis van de ‘Hongaarse kroon’ van Althan indrukwekkender maken dan deze was, waardoor de votiefkroon als gift en de status van de gever ten opzichte van de andere votiefgaven belangrijker werden. Waaronder Magalotti aan Tomkó de opdracht gaf voor het schrijven van deze tekst, is niet bekend.

Een nadere bestudering van de opbouw van de tekst, de gebruikte termen en de herkomst van bepaalde ideeën, wekt het vermoeden dat Tomkó nog een ander verhaal wilde vertellen dan dat van de votiefkroon. De auteur begint zijn notitie met een uiteenzetting van de oorsprong van de Hongaarse gemeenschap. Vervolgens verhaalt hij van de overgang van de Hongaren tot het Christendom en de schenking van de Hongaarse kroon, ditmaal de echte, aan dit volk. Daarna zet hij omstandig de betekenis van deze schenking en die van de kroon uiteen. In de rest van zijn betoog over de betekenis van de ‘reliëkkroon’ van Wladislaus, de kroning van Bocskay en zelfs zijn eigen fictieve familiegeschiedenis, brengt hij deze thema’s telkens in verband met de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon. Het lijkt er daarom op dat Tomkó in dit werk ook een bepaalde theorie van de kroon van Hongarije wilde overbrengen aan de kardinaal.

Gezien de politieke achtergrond waarin deze tekst tot stand kwam, wekt het geen verbazing dat het sleutelwoord in deze theorie de term *apostolica* (apostolisch) is. De auteur legt in het betoog een verbinding tussen de betekenis van deze term, de Hongaarse kronen, de koningen en het volk van Hongarije. Deze band beschrijft hij vanuit een ‘Illyrisch’ (Zuid-Slavisch) gezichtspunt, wat een kenmerk is van het oeuvre van Tomkó.⁴³ Daarom baseert hij zich niet alleen op de bekende ‘Hongaarse’ auteurs als Bonfini en Istvánffy, maar haalt hij ook Griekse schrijvers aan.⁴⁴ De studie van Tomkó, in het bijzonder het deel over de Hongaren, wijkt hierdoor af van de gangbare historiografische werken over Hongarije van zijn tijd, wat ons nieuwsgierig maakt naar de uitwerking van het thema.

Tomkó begint zijn studie over de kroon met een erudiete en wijdlopijge uiteenzetting over de oorsprong van de *gens Ungarica*, het volk van Hongarije, dat

⁴¹ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 103. Zowel Bocatius als Homonnai Drugeth schreven over de schenking van deze kroon na de Turkse kroningsceremonie.

⁴² Alessandro Mihalik, *Tesori ungheresi smariti della Sancta Casa di Loreto* (Corvina, 1930) 116, geciteerd in: Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 105, noot 23

⁴³ Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában” 7*. Tomkó presenteerde zichzelf onder meer als de nazaat van een Illyrisch vorstenhuis.

⁴⁴ Tomkó haalt onder meer Constantini Imperatoris Porphyrogeniti, *De administrando imperio* aan, dat in 1611 te Leiden in een tweetalige Griekse en Latijnse editie verscheen. Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis* 3a. Verder noemt hij Plinius, Nicetas, Curopalatos en Theopanes. Ibidem, 4b-5a

volgens hem van de Hunnen en de Avaren afstamt. Hierbij gaat hij in op de herkomst van de Latijnse naam *Ungarus*. Deze is in zijn ogen niet afgeleid van de naam van de Hunnen, maar van de Oegoren, omdat de Illyriërs de Hongaren vanaf de verovering van hun land zo noemden.⁴⁵ De Latijnse benaming van de Hongaren is, volgens deze redenering, van de Illyriërs afkomstig. Tomkó maakt de kardinaal zo op een subtiële manier duidelijk dat dit volk eerder op het grondgebied van het koninkrijk aanwezig was dan de Hongaarse *gens*. Hierbij wordt zijn Zuid-Slavisch zelfbeeld zichtbaar, omdat hij zich als *Bosniensis* (Bosniër) presenteert.⁴⁶

Vervolgens behandelt hij het thema van de apostoliciteit, als hij de overgang van de Hongaren tot het christendom en de komst van de kroon beschrijft. De auteur geeft hier de bekende geschiedenis weer op grond van de Hartvic-legende, maar legt nog meer dan Hartvic deed de nadruk op de apostolische rol van de eerste Hongaarse koning. Tomkó maakt duidelijk dat Stephanus de kerstening leidde en de bisschoppen benoemde, nog voordat hij van de pauselijke zegen en een kroon was voorzien. Hij schrijft dat Stephanus *Apostolici operarii* (apostolische werkers) uitnodigde van over de hele christelijke wereld, om de ‘zichtbare en onzichtbare vijand te overwinnen’, en hij met hun hulp deze overwinning behaalde.⁴⁷ Om ervoor te zorgen dat zijn opvolgers vroom zouden blijven, stichtte Stephanus een aartsbisdom in de hoofdstad van het volk en stelde hij bisschoppen aan in de rest van het land.⁴⁸ Pas nadat hij op deze wijze de Hongaarse kerk had gegrondvest, stuurde hij bisschop Asterik naar Rome om *regalia insignia* (kroonjuwelen) te vragen aan paus Benedictus. Asterik verschijnt vervolgens voor de *Senatus Apostolicus* (apostolische senaat) en geeft een uiteenzetting over de apostolische werken van Stephanus voor het katholieke geloof aan weerszijden van de Donau. Deze beschrijving vervult de paus en de apostolische senaat met vreugde. Vanwege deze verdiensten kennen zij deze *Christianissimus rex* (allerchristelijkste koning) niet alleen een *regia corona* (koninklijke kroon) toe, maar ook de *in regno apostolica auctoritas* (apostolisch gezag in het rijk).⁴⁹ Deit gezag houdt in dat hij en zijn troonopvolgers het recht hebben de bisschoppen te installeren.

Deze nieuwe betekenis houdt volgens de auteur bovendien in dat niet alleen het kruis, maar ook de kroon als *Apostolica insignia* (apostolische tekenen of insignes) symbolen zijn van de gehoorzaamheid van de koning en zijn opvolgers aan de paus. Tomkó stelt vervolgens dat de senaat aan Stephanus besluit een kruis te schenken, dat voor hem uit mag worden gedragen en dat hij en zijn opvolgers voor eeuwig mogen gebruiken om de *dignitas* van deze ware en trouwe ridder en apostel van God te vergroten.⁵⁰ Daarna keert Asterik terug naar Hongarije. Vervolgens schrijft Tomkó letterlijk, dat bij de terugkeer deze *Apostolica insignia* (apostolische tekens) door Stephanus met eerbied werden ontvangen. Stephanus geeft daarna het goede voorbeeld

⁴⁵ Ibidem, 5a. De visie van Tomkó op de herkomst van het woord *Hungarus* komt opvallend overeen met de moderne wetenschappelijke zienswijze over deze kwestie. Zie het overzicht in Jenő Szűcs, “Theoretical elements” xlv. De vraag is of Tomkó dit zelf heeft bedacht, of deze visie aan een ander heeft ontleend.

⁴⁶ ‘Johannes Tomci Marnavitii *Bosniensis*’

⁴⁷ Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis*, 6a. Deze beschrijving lijkt een echo van het missiewerk vanuit Rome uit zijn tijd.

⁴⁸ Ibidem, 6r.-v.

⁴⁹ Ibidem, 7r.

⁵⁰ Ibidem.

door keer op keer aan het volk blij te geven van zijn gehoorzaamheid aan de paus en de apostolische senaat.⁵¹

Tomkó benadrukt vervolgens de apostolische betekenis door te stellen dat de Hongaren deze, door God aan de Hongaarse koningen geschonken kroon, tot op de dag van vandaag hoog achten, deze als *sacra* (heilig) en *angelica* (der engelen) beschouwen en andere verheven namen geven.⁵² Zonder kroning met deze kroon wordt geen koning als wettig heerser beschouwd, zo stelt hij. Vervolgens noemt hij de reeds eerder genoemde uitspraak van Michael Orsagh (Mihály Országh) uit Bonfini, over het rund dat als wettige koning moet worden beschouwd als deze met de kroon is gekroond.⁵³ Tomkó stelt daarom dat vanaf de eerste apostolische koning al zijn opvolgers op grond van de eer van de engelachtige kroon het respect van de onderdanen en de angst bij vreemden hebben verkregen.⁵⁴ Het kruis keert niet meer terug in het verhaal, want de auteur heeft het alleen over de ‘engelachtige kroon’ als hij over de macht van de apostolische koningen schrijft.

Daarna beschrijft Tomkó de al eerder genoemde geschiedenis over hoe de kroon van de relik van Stephanus op het hoofd van Wladislaus I terecht kwam en door de Turken aan Bocskay werd geschonken. Hierbij benadrukt hij keer op keer dat ‘zonder de engelachtige kroon de koning geen rechtmatig heerser is’.⁵⁵ Tomkó besteedt ook veel aandacht aan de kroning door de Turkse afgezant van Bocskay. Hij stelt dat het respect van Bocskay voor de heilige kroon zo groot was, dat hij zich niet met de andere kroon liet kronen, maar deze als geschenk aanvaardde.⁵⁶ De auteur sluit af met de bewering dat de votiefkroon is terechtgekomen in Loreto door de medewerking van Maria, de patrones van Hongarije.⁵⁷

Tomkó blijkt zo uitgesproken ideeën te hebben over het ‘apostolische koningschap’ en de Hongaarse kroon. Op grond van zijn fictie heeft de koning het recht bisschoppen te benoemen, maar is hij ook gehoorzaamheid aan de paus verschuldigd. De kroon is het symbool van dit ‘apostolische koningschap’ en zonder kroning met dit teken heeft hij geen koningsmacht. De ‘apostolische’ betekenis van de kroon legitimeert daarmee tegelijk de macht van de Habsburgse koning op het terrein van de kerkelijke aangelegenheden.

Omdat tot op heden nog geen aandacht is besteed aan deze politieke opvattingen, bleef ook de inspiratiebron van de denkbeelden van Tomkó over de Hongaarse kroon onbekend. Het lijkt alsof Marnavics Tomkó zich alleen heeft gebaseerd op de werken van Bonfini en Istvánffy over de Hongaarse geschiedenis, omdat hij enkel deze auteurs citeert, zoals Imre Takács vaststelt.⁵⁸ Op grond van een aantal argumenten kan worden gesteld dat Tomkó ook gebruik moet hebben gemaakt van het boek over de Hongaarse kroon van Révay.

⁵¹ Ibidem, 7v.

⁵² Ibidem, 8r.

⁵³ Ibidem, 8r., vgl. Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei* 4.3.5-10 777

⁵⁴ Johannes Tomci Marnaviti, *De coronis Ungaricis nota brevis* 8r.

⁵⁵ Ibidem, 8r., 14r., 15r., 17v.

⁵⁶ Ibidem, 16v.

⁵⁷ Ibidem, 18v.

⁵⁸ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 104 en noot 28

De opbouw van zijn handschrift, de geschetste betekenis van de kroon en delen van de tekst komen overeen met Révay's werk over de kroon. Bovendien lijkt de structuur van het werk over de 'Hongaarse kroon van Loreto' sterk op dat over de Hongaarse kroon van Révay. Zo begint Tomkó met een uiteenzetting over de oorsprong van de Hongaren, beschrijft hij de herkomst van de kroon en geeft hij vervolgens zijn visie op de betekenis van de ene Hongaarse kroon en de lotgevallen van de andere 'Hongaarse kroon'. Ook de politieke betekenis van de Hongaarse kroon bij Tomkó moet uit het werk van Révay afkomstig zijn, omdat hij deze niet aan Bonfini of Istvánffy kan hebben ontleend. De Italiaanse humanist schreef dan wel over de kroon, maar de betekenis van het kroonjuweel had in zijn werk slechts de functie om de eer en glorie van Matthias Corvinus te doen vermeerderen. In het werk van Istvánffy speelt de kroon geen noemenswaardige rol en heeft deze geen bijzondere betekenis. Daarentegen is in een aantal passages van Tomkó een citaat van Révay te herkennen, over het belang van de kroning met de Hongaarse kroon, omdat anders een koning geen wettig heerser is.⁵⁹ Tot slot is het citaat over de betiteling van de kroon gebaseerd op de inleiding van het werk van Révay.⁶⁰

Ondanks deze overeenkomsten blijft het merkwaardig dat Tomkó nergens de naam van Révay noemt of naar diens werk verwijst. Als een bepaald werk zo doordesemd is van het gedachtegoed van een bepaalde auteur, dan zou het logisch zijn dat diens naam ook ergens opduikt in het boek. De verklaring dat dit niet gebeurt, is dat Révay, als lutheraan, in 1621 één van de pijlers van de protestantse kerk in Hongarije wordt genoemd.⁶¹ Een boek dat in opdracht van een kardinaal was vervaardigd en wellicht ook bedoeld was om de carrière van Tomkó te ondersteunen, kon beter niet openlijk op het werk van een protestantse auteur gebaseerd zijn. Toch kan het werk van Tomkó als een bron van de receptie en de verdere ontwikkeling van Révay's politieke theorie over de kroon worden beschouwd. De 'Illyrische auteur' steunde door zijn fictie van de kroon de aspiraties van de Habsburgse koning en ontwikkelde bovendien een politiek beeld van de Zuid-Slavische gemeenschap.

6.3.4 *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* (1630)

Vier jaar na de voltooiing van het handschrift over de kroon schreef Tomkó een werk, waarin hij opnieuw de Habsburgse en Hongaarse politieke theorie, de Illyrische identiteit, de kerkgeschiedenis en de kroon met elkaar in verband brengt. In dit boek, dat tussen 1630-1631 in delen van de drukpersen rolde, beschreef hij de levens van de 'heiligen van Illyrië'.⁶² Daaronder vallen alle heiligen die in de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen leefden binnen het 'Illyrische territorium' (volgens zijn beschrijving

⁵⁹ Hij noemt dit vier keer in de tekst. Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis* 8r., 14r., 15r., 17v.

⁶⁰ CORONAM SACRAM, ANGELICAM, APOSTOLICAM & similibus nominibus appellamus (...) Péter Révay, *De sacrae (autor ad lectorem), vergelijk met: (...) et sacra, et Angelica, et Caelestis aliisque summis nominibus appellata tanti apud Ungaros (...) Johannes Tomci Marnavitii, De coronis nota brevis* 6r.

⁶¹ Albert Szenci Molnár, *Jubileaus esztendei prédikáció*, geciteerd in: Judit Vásárhelyi, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében* 48

⁶² Johannes Tomci Marnavitii, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas a Joanne Tomco Marnavitio Bosniensi Edita* (Romae, 1630), over dit werk: Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* (Boedapest, 1940) 61-68, Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága. Ruttkay György horváth históriája* (Boedapest, 2000) 20-21, 127

Dalmatië, Kroatië, Bosnië, Servië, Thracië en Macedonië), of op de één of andere manier met dit gebied in verband konden worden gebracht.⁶³ Tomkó rekent hierdoor ook Hongaren als Stephanus, Ladislaus en Imre tot de Illyrische heiligen, omdat Illyrië in zijn ogen tot Pannonië behoort.⁶⁴

Het werk bestaat uit vier afzonderlijke delen. Het eerste deel bestaat uit een titelblad met het jaartal 1630. Het tweede is een opdracht aan koning Ferdinand III, die in 1626 gekroond was, en zijn vrouw Maria. Het derde deel bestaat uit een opdracht aan kardinaal Francesco Barberini, de neef van paus Urbanus VIII (1623-1644). Hierna volgt de tekst van het boek als het vierde en afsluitende deel. De beide opdrachten dragen het jaartal 1631. Op het titelblad is een verbeelding van de rechtsmacht of de territoriale betekenis van de kroon te zien, het al eerder genoemde idee van het *archiregnum Hungaricum*. Het wapen van het koninkrijk Hongarije is weergegeven, samen met de wapenschilden van Dalmatië, Kroatië, Slavonië, Ramanië, Servië, Bulgarije, Lodomerië en Galicië. Bovendien is op dit blad een gravure van de dan nog jonge koning en verschillende Hongaarse heiligen afgedrukt.

In de opdracht aan Ferdinand wordt opnieuw het thema van het apostolische koningschap en de relatie met de kroon gebruikt. De kern van de boodschap in de opdracht, is dat de koning op grond van de macht van de *apostolica corona* (apostolische kroon) regeert over het *sacrae apostolicae coronae regnum* (het rijk van de heilige apostolische kroon) Hongarije en Illyrië.⁶⁵ Bovendien is de koning verbonden met de bevolking van dit gebied, omdat hij een nazaat is van Constantijn de Grote. Tomkó stelt ook dat Ferdinand in zijn jeugd het voorbeeld van de heiligen Quirinus, Emmerich (Imre) en anderen heeft gevolgd en nu, als koning, zijn illustere voorouders Constantijn de Grote en de heilige koningen Stephanus en László als voorbeeld moet nemen.

Het onderwerp van de opdracht aan Barberini is de speciale relatie van deze kardinaal met het Hongaarse koninkrijk en zijn bevolking. Volgens Galla draagt de opdracht het jaartal 1631 en het titelblad van het boek het jaar 1630, omdat Tomkó aan de kardinaal eerst de drukproef heeft laten lezen van het deel over de heilige koning Stephanus, waarin ook aan het apostolische koningschap werd gerefereerd. Hierna heeft deze de kosten van de druk van het boek voor zijn rekening genomen.⁶⁶ Volgens de opdracht van Tomkó geeft de kardinaal blijk van een grote genegenheid voor de volkeren van de landen van de Hongaarse kroon: hij is een medestander van iedere Hongaar in Rome, hij heeft een portret van Matthias Corvinus in zijn kamer hangen, en dankzij zijn medewerking is Pázmány kardinaal geworden. Uit de totstandkoming van het boek en de opdracht blijkt, dat de kardinaal een actieve rol had in de kwestie rondom het apostolische koningschap. Volgens Peter Rietbergen hield de betrokkenheid van de kardinaal bij dergelijke 'nationale' vraagstukken, verband met diens machtspolitiek.⁶⁷

Tomkó gebruikt in zijn boek verschillende elementen van de identiteit van de Hongaarse politieke gemeenschap om een eigen beeld van Illyrië te schetsen. De functie

⁶³ Johannes Tomci Marnaviti, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* A6r.

⁶⁴ Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága* 127, noot 304

⁶⁵ Johannes Tomci Marnaviti, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* A3r.

⁶⁶ Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János* 63, Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága* 190-191

⁶⁷ Peter Rietbergen, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Politics* 399-400

daarvan is het belang van dit gebied aan te tonen voor de rest van het christelijke, in het bijzonder het katholieke Europa. Net als de eerder behandelde auteurs in deze studie verbindt hij in zijn voorstelling Illyrië met de politieke ontwikkelingen in de rest van Europa, door de bekende thema's als de kroon, het Hongaarse koninkrijk als het bastion van het christendom en de onvervreembare vrijheid van de politieke gemeenschap.⁶⁸ Hiermee sluit hij ook aan bij het denken van Révay.

De Hongaarse kroon is in de ogen van Tomkó een samenbindende factor voor de politieke gemeenschap van het rijk. Hij stelt, in navolging van Révay, dat de verschillende volkeren van het Hongaarse territorium verenigd worden door de macht van de Hongaarse kroon. Hij is de eerste auteur die de term 'apostolische kroon' van Révay opnieuw gebruikt. De context van deze term in zijn werk is, net als bij Révay, de strijd tegen de Turken door de inwoners van dit gebied. Op het moment dat Tomkó dit schreef, was het leeuwendeel van wat hij Illyrië noemt, bezet door de Turken en maakte het restant deel uit van een systeem van 'végvárak' (grensburchten), dat in een permanente frontoorlog met de vijand verwickeld was.

De functie van dit beeld van de kroon en de gemeenschap van de Illyriërs is steun te verwerven voor dit deel van Europa. Tomkó benadrukt keer op keer de relatie tussen Europa en Illyrië. Volgens hem heeft deze gemeenschap niet alleen manmoedig standgehouden tegen de heidense Turken, ook is dit volk nooit overgegaan tot het protestantisme. Dit laatste volgens hem in tegenstelling tot de rest van Hongarije, dat vrijwel geheel protestants is geworden. Hierdoor is volgens de auteur de Kroatische stad Zagreb het laatste bastion van het katholieke christendom tegen de Turken. Tomkó beweert dat de Kroaten, met de Hongaren en de overige volkeren, onder de vlag van de Hongaarse koningen en de macht van de kroon strijden voor de vrijheid, het katholieke geloof en de christelijke cultuur van het westen.⁶⁹

De fictie van Tomkó over Illyrië wijkt af van de tot nu toe geschetste ontwikkeling van de idee van de gemeenschap en de kroon. In het middelpunt van de verbeelding van Tomkó staat niet het Hongaarse volk, maar een andere dat op het Hongaarse lijkt. De auteur schildert zijn eigen volk af als Hongaren, op grond van de welbekende kenmerken van de Hongaarse identiteit. Het Illyrische volk heeft in zijn verbeelding alle elementen van deze identiteit, maar staat zelfs nog boven de Hongaren door haar innige en duurzame band met het katholieke geloof. Geredeneerd volgens de logica van Tomkó kunnen daarom de Illyriërs als de enige echte 'Hongaren' worden beschouwd, omdat zij als enigen het 'Hongaarse' katholieke geloof, de 'Hongaarse' heiligen als Maria, István en László en de 'Hongaarse' kroon in ere hebben gehouden. Kortom: het Illyrische volk is de enige ware Hongaarse gemeenschap, omdat zij als enige de 'katholieke' politieke identiteit hebben behouden.⁷⁰ Deze fictie heeft te maken met een werkelijk gevoerde discussie, omdat tijdens een landsvergadering in 1608 de Kroaten

⁶⁸ Johannes Tomci Marnavitii, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* 68

⁶⁹ *Ibidem*, 68

⁷⁰ Omdat dit werk van Tomkó door de moderne Kroatische nationalisten is toegeëigend, zijn deze elementen een onderdeel geworden van de nationale identiteit van Kroatië. Zie: Stanko Guldescu, *The Croatian-Slavonian Kingdom 1526-1792* (Den Haag en Parijs, 1970) 123. Guldescu gebruikt de term: 'het drievoudige koninkrijk onder de kroon van Stephanus' en is overigens zeer anti-Hongaars in zijn werk.

hadden bedreigd het rijk van de Hongaarse kroon te zullen verlaten, als de godsdienstvrijheid voor de protestanten in hun land werd toegestaan.⁷¹

Door Tomko's fictie, kreeg ook het werk van Révay een onverwachte receptie, omdat de inhoud van diens boek werd ingezet om een andere identiteit te scheppen dan de Hongaarse. Deze toeëigening van de 'Hongaarse identiteit' en de kroon ging verder na de benoeming van Tomkó tot bisschop van Bosnië in 1631. Hij bewerkstelligde met steun van kardinaal Francesco Barberini de donatie van een schedelrelik van de heilige koning Stephanus aan de kathedraal van Zagreb.⁷² De kardinaal schonk tevens een fraaie relikhouder, die de vorm heeft van een buste van de heilige vorst, getooid met een kopie van de Hongaarse kroon.⁷³ (zie afbeelding 6b.) Tomkó schreef voor die gelegenheid een boek met lofdichten op Stephanus, de kardinaal, de relikhouder en de kroon van de heilige koning.⁷⁴ In deze gedichten beschrijft hij een fictie over de bescherming van de kathedraal tegen de Turken door de heilige Stephanus. Ook noemt hij de apostolische waardigheid van de kroon, waarbij de auteur meermalen de term *corona apostolica* gebruikt. De Hongaarse kroon werd zo door Tomkó in dit werk geïdentificeerd met de apostolische waardigheid van de Hongaarse koning.

Dat de strijd tussen Wenen en Rome onverminderd voortging, blijkt uit een vlugschrift van Berger, dat ter gelegenheid van de kroning van Maria van Habsburg tot koningin van Hongarije in 1638 verscheen. Het onderwerp was ditmaal de rechtmatigheid van kroningen van een koningin met de Hongaarse kroon in Hongarije. Bovendien bevat dit pamflet een lofzang op Ferdinand III (1637-1657), waardoor de auteur de kans heeft het thema van de apostolische waardigheid nader te bezingen.⁷⁵ In een vers benadrukt hij de band tussen kroon, *apostolica monarchia* (apostolische monarchie) en *maiestas apostolicae coronae* (de soevereiniteit van de apostolische kroon). Als hij de kroning van Ferdinand beschrijft, beweert hij dat deze vorst hierbij de *apostolica iura* (apostolische rechten) kreeg. Deze apostolische waardigheid van de koning legitimeert hij op de bekende manier door te verwijzen naar Stephanus, de eerste apostolische koning.⁷⁶ Hierna vervolgt hij met de bewering dat een koningin deze *apostolica iura* (apostolisch rechten) niet heeft. De inhoud van dit vlugschrift van Berger toont aan dat het thema van de apostolische waardigheid van de koning meer dan tien jaar na het begin van de discussie, nog steeds actueel was. In het werk geeft de

⁷¹ Thomas Winkelbauer, *Ständerfreiheit und Fürstenmacht* II 89

⁷² Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 190-192

⁷³ Op de relikhouder is een kroon geplaatst, die een barokke kopie is van de Hongaarse kroon: *Ad imitationem Angelicae Apostolicaeque Coronae Ungaricae. Johannes Tomci Marnavitii, Pro sacris ecclesiarum ornamentis et donariis, contra eorum detractores* (Romae, 1635) 75, geciteerd in: Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 8*. Het uiterlijk lijkt niet op de voorstelling van Révay, maar heeft meer kenmerken van het originele kroonjuweel. László Veszprémy (red.), *Szent István és az államalapítás* 148 (afbeelding)

⁷⁴ Johannes Tomci Marnavitii, *Pro Sacris Ecclesiarum Ornamentis et Donariis contra eorum detractores Joannis Tomci Marnavitii Bosnensis Episcopi, Lectoris et Coadiutoris Zagradiensis, Sacrae Caesarea Regiaeque Maiestatis Consilarii Dissertatio* (Romae, 1635), zie: Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 187. Galla publiceerde dit werk als appendix in zijn studie over Tomkó. *Ibidem*, 208-229

⁷⁵ Elias Perger [Berger], *D.O.M.A Symbolum Sacrum et Augustum Decem Reginarum Hungariae. Politicè et Historicè Expositum* (Viennae, 1637) (datum van kroning in boek: 1638), EK RMK III. 1518 (zonder paginummering). Over dit werk, zie: Béla Holl, *Ferenczy Lőrinc* 164-167, 178-179, 202-203

⁷⁶ *Ibidem*, vers 5

hofhistoricus de kroon en koning Stephanus opnieuw nadrukkelijk een functie voor de legitimatie van de apostolische koningsmacht. Uit het belang dat Berger aan het thema hecht, blijkt bovendien dat de strijd tussen Wenen en Rome nog immer onbeslist was.

6.3.5 *Annales ecclesiastici regni Hungariae* (1644)

Een volgende stap in dit debat over de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning, was de publicatie van de vermeende tekst van de ‘Bul van Silvester’ in het eerste deel van *Annales ecclesiastici regni Hungariae* in 1644, geschreven door de jezuïet Inchofer.⁷⁷ Het manuscript van dit werk over de geschiedenis van de katholieke kerk in het Hongaarse rijk was in 1641 klaar. De tekst van de bul kwam in de jaren dertig van de zeventiende eeuw tot stand en kwam via het werk van Inchofer in de openbaarheid. Hierdoor leek de kwestie voor eens en altijd opgelost.⁷⁸

De verbinding in het werk tussen de betekenis van de kroon en de term ‘apostolisch’ is al kenbaar op het titelblad.⁷⁹ Dit blad wordt in zijn geheel ingenomen door een gravure, met in het midden een wit vlak met de boektitel, een buitenproportionele Hongaarse kroon en het rijkswapen in een barokke cartouche. (zie afbeelding 6a.) De maker van deze gravure heeft hiervoor de afbeelding van de kroon in het boek van Révay gebruikt. Naast het wapen staan twee heiligen afgebeeld. Het kader rondom het witte vlak met de titel is verdeeld in vakken, waarin in barokke cartouches het pantheon van Hongaarse heiligen staat afgebeeld. Hierbij valt de voorstelling van koning Stephanus het meest op, die als attribuut een groot apostolisch dubbelkruis draagt. Bovendien staat onder zijn afbeelding de langste tekst. De heilige koning wordt aangeduid als *Stephanus primus Rex Apostolicus* (Stephanus de eerste, apostolische koning). Hiermee is hij niet alleen de eerste koning van dit rijk, maar ook de eerste apostolische koning.

Uit deze prent blijkt direct al de doelstelling van het boek: het overtuigen van de lezer van de politieke boodschap over de positie van de katholieke religie en de Habsburgse koningsmacht in het Hongaarse rijk. De kern hiervan is dat de koning, op grond van zijn apostolische titel, soeverein in zijn rijk is wat betreft de kerkelijke zaken, maar ook een eed van trouw aan de paus en de katholieke standen (waaronder de kerkelijke gezagsdragers) moet afleggen. Het politieke doel van deze boodschap was de macht van de katholieke autoriteiten in Hongarije tegenover de Habsburgse koning te doen toenemen en de invloed vanuit Rome op de kerkelijke en de Habsburgse politiek te doen verminderen. De inhoud van het werk verstevigde zo vooral de positie van de katholieke instituties en gezagsdragers in het rijk zelf. Als gevolg van de inhoud werd dit werk het fundament van de politieke geschiedschrijving van de katholieke kerk in

⁷⁷ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* I (Romae, 1644, Posonii, 1797) 256-257. Een tweede deel is nooit verschenen en het handschrift bevindt zich in Venetië.

⁷⁸ Een werk wat hier niet is behandeld, is een boek uit 1637 over de geschiedenis van de Dominicanen in Hongarije van Sigismund Ferrarius. Op de fraaie titelpagina staat boven het wapen van Hongarije *apostolici reges* (apostolische koningen) en in de opdracht wordt Ferdinand III ‘apostolische koning’ genoemd. Sigismund Ferrari, *De rebus Ungaricae provinciae sac. Ordinis praedicatorum* (Viennae, 1637), titelblad en 2. In een appendix is een fictieve oratie van een Kroatische bisschop uit de twaalfde eeuw opgenomen, waarvan de inhoud opnieuw bedacht is door Tomkó. Vilmos Fraknói, *A királyválasztások története* 221, noot 53

⁷⁹ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, titelblad

Hongarije.⁸⁰ Het werk leverde onder meer argumenten voor politiek-religieuze discussies en stof voor toneelstukken op katholieke scholen.⁸¹

Inchofer hanteert een vergelijkbare 'historische methode' als Révay om zijn politieke opvattingen aan de man te brengen. Ook hij gebruikt pakkende historische voorbeelden, fragmenten uit middeleeuwse bronnen en verwijzingen naar gezaghebbende auteurs, om de lezer te overtuigen van zijn politieke denkbeelden over de actualiteit. De katholieke censuur had echter kritiek op zijn werkwijze, omdat hij teveel uit het werk van Caesar Baronius en Hendrikus Spondanus zou hebben overgenomen.⁸² Tevens beweerden de critici uit Rome, dat de auteur te positief over de Hongaren en te negatief over andere volken was.⁸³ De censuur had gelijk dat Inchofer een te positief beeld had geschetst. De auteur stelde de Hongaarse katholieke gemeenschap in een uitermate positief daglicht, door selectief het werk van Baronius en anderen te lezen en op grond van historische voorbeelden.

De functie van dit positieve beeld was de rechtvaardiging van de aanspraken op de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning, die eerder door Pázmány waren geformuleerd. De pijler waar de argumentatie van de auteur op rustte, was de inhoud van de Bul van Silvester. De inhoud van deze tekst verbond de auteur in zijn werk met de andere bronnen, die eerder door Pázmány in de brief aan Ferdinand waren genoemd, zoals het wetboek van Werbőczy, de legende van bisschop Hartvic en het boek van Bonfini. Doordat de schrijver de politieke betekenis van deze werken op grond van de inhoud van de bul alsnog van een rechtvaardiging voorzag, was het door Pázmány geschetste gewoonterrecht, met terugwerkende kracht geschreven recht geworden.

Inchofer geeft in zijn boek telkens een bepaalde elfde-eeuwse gebeurtenis weer door een passage uit een gezaghebbend werk. Hierna verbindt hij deze met een deel van de bul van Silvester, waardoor hij de betekenis van dat tekstgedeelte kan verklaren. Vervolgens geeft hij nog een verdere uitleg door deze betekenis te verbinden met een later werk, als dat van Bonfini of Révay. Een voorbeeld is zijn beschrijving van de schenking van de kroon en de hemelse oorsprong. Inchofer begint met de overname van de weergave van Baronius, waarna hij deze passage vergelijkt met de bul.⁸⁴ Hierna zet hij uiteen dat de Hongaren werkelijk geloven in de hemelse herkomst van de kroon, waarbij hij het werk van Révay gebruikt.⁸⁵ Daarna beargumenteert hij deze herkomst door opnieuw de inhoud van de bul onder de aandacht te brengen. Het verdere verloop van de uiteenzetting lijkt op eerdere beschrijvingen van de betekenis van de kroon als die van Berger, Jessenius en Révay. Inchofer beschrijft de kroning van Stephanus, het

⁸⁰ Gyula Szekfű, "Szent István a magyar történet századaiban" 35, György Szabados, "Párhuzamos gondolatok Attiláról, Szent Istvánról", in: *Aetas* (Boedapest, 2003) 137. Over het omstreden karakter van dit werk in Rome en de reactie van de censuur: Dezső Dümmerth, "Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641-1648", in: *Filológiai Közlöny* 21 (Boedapest, 1976) 195-197

⁸¹ Sándor Bene, "„Hol vagy István király?” (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja)" 13

⁸² Ibidem, 195. Baronius had op zijn beurt de doctrines van de katholieke kerk een historische grond willen geven. Zie: Hubert Jedin, *Kardinal Caesar Baronius. Der Anfang der katholischen Kirchengeschichtsschreibung im 16. Jahrhundert* (Münster, 1978) 35-37, 49

⁸³ Inchofer verdedigt zichzelf tegen deze aantijging met het bekende argument: 'Europa zal ten gronde gaan zonder Hongarije'. Ibidem.

⁸⁴ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* I, 251-252

⁸⁵ Ibidem, 252-253

uiterlijk van de kroningsmantel en de ‘waardigheid van de kroon’, die hij vergelijkt met die van de koningen van Engeland, Aragon, Frankrijk en het Habsburgse rijk.⁸⁶ In deze zin past het werk van Inchofer in de ontwikkeling van werken over de betekenis van de kroon.

In de loop van de beschrijving van de eerste regeringsperiode toont Inchofer aan dat niet alleen het kruis, maar ook de kroon het symbool van de apostolische waardigheid van de Hongaarse koning was. De kern van zijn bewering is, dat de troonpretendent de apostolische titel krijgt als hij gekroond wordt met de ‘ware kroon, die door de Hongaren heilig en engelachtig wordt genoemd’.⁸⁷ Het kroonjuweel is het middel waardoor hij de beschikking krijgt over de apostolische waardigheid. Vervolgens verbindt hij met deze stelling de eerder geschetste voorstelling van Révay van de politieke betekenis van de kroon. De koning is alleen een rechtmatig heerser, als hij met de kroon is gekroond, maar pas nadat hij gezworen heeft de rechten en wetten van het rijk te respecteren, aldus Inchofer.⁸⁸ Ook noemt hij de *religio sacrae coronae*, de juridische betekenis van de kroon en beschrijft hij de onwettige kroning met het reliek van Stephanus.⁸⁹ De auteur legitimeert met deze uiteenzetting de politieke constitutie van het Habsburgse rijk op een vergelijkbare wijze als Révay. Inchofer ondersteunt ditmaal de machtsaanspraken van de katholieke standen en de gezagsdragers van de katholieke kerk in Hongarije.

Een aantal pagina’s later verbindt Inchofer deze politieke opvattingen over de kroon met de katholieke religie.⁹⁰ In zijn ogen is het katholieke geloof de oorsprong van de heiligheid van de kroon. Vervolgens gaat hij in op het verlies van het apostolische kruis in de geschiedenis, waarbij hij de redenering van Révay overneemt, dat de teloorgang van het kruis het teken van het komende lot van het rijk is. Hierna beweert hij dat de kroon op hetzelfde moment in Hongarije met het kruis is aangekomen, en vervolgens geeft hij een beschrijving van de kroon.⁹¹ Ook Inchofer geeft dit aan het uiterlijk van het kroonjuweel een betekenis. In zijn ogen verwijzen de stenen, de onderdelen en ornamenten naar de koningsmacht van Stephanus, die hij van de paus ontvangen heeft. Daar hij in een eerder deel deze macht met de apostolische waardigheid heeft verbonden en daar het kruis verloren is gegaan, suggereert hij hier dat het Hongaarse kroonjuweel het tastbare teken is van deze apostolische macht.

Het paradoxale van de werkwijze van Inchofer is dat hij, net als Tomkó, bij de constructie van het katholieke beeld van de kroon en de gemeenschap gebruik heeft gemaakt van de denkbeelden van de lutherse Révay. Ook Inchofer verwijst geen enkele keer naar deze auteur, maar in zijn werk zijn verschillende passages aan te wijzen die rechtstreeks uit Révay’s werk lijken te zijn overgenomen. De reden dat Inchofer niet verwijst naar deze auteur heeft te maken met diens religieuze opvattingen, waardoor Révay niet als een ‘gezaghebbende auteur’ kon worden opgevoerd. De denkbeelden van Révay over de ‘apostolische kroon’ en de *religio sacrae coronae* boden echter wel een

⁸⁶ Ibidem, 258-259

⁸⁷ Ibidem, 278-279

⁸⁸ Ibidem, 279. Inchofer herhaalt dezelfde stelling op pagina 304.

⁸⁹ Ibidem, 279

⁹⁰ Ibidem, 304

⁹¹ Ibidem.

ondersteuning van de Inchofer's these over de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning.

6.3.6 De receptiegeschiedenis van de bul van Silvester en het werk van Révay in de achttiende eeuw

Het resultaat van de literaire inspanningen van Inchofer was opnieuw een verandering van de traditie van de kroon. De 'ontdekking' van de Bul van Silvester gaf de jezuïtische auteur de gelegenheid om de historische literatuur over kroon en gemeenschap om te werken tot een nieuw verhaal. Hierdoor ontstond een actuele betekenis van de kroon en een gewijzigd beeld van de Hongaarse gemeenschap met een duidelijk katholieke signatuur, die de politieke belangen van de katholieke standen in het rijk ondersteunden. Zoals eerder werd aangetoond, vond een vergelijkbaar proces vaker plaats in de afgelopen eeuwen. Een nieuw aspect was de aanpassing van de inhoud van het boek van Révay over de kroon aan de actualiteit.

Een verrassend en onbekend aspect van de receptie van de Silvester-bul is de opname daarvan in de achttiende-eeuwse herdrukken van Révay's eerste werk over de kroon.⁹² Diens boek werd voor het eerst in 1652 heruitgegeven, waarbij de hoofdtekst niet veranderde. De eerste verwijzing naar de bul duikt op in de tekst van de volgende heruitgave in 1712.⁹³ Hierna is dezelfde verandering te vinden in de inhoud van alle opeenvolgende uitgaven in de achttiende eeuw.⁹⁴ In 1766 wordt het werk opnieuw opgenomen in een verzameling van historische bronnen over de geschiedenis van Hongarije, waarbij de tekst door Matthias Bél werd geredigeerd.⁹⁵ In de inleiding die aan het werk over de kroon voorafgaat, stelt de bezorger dat de tekst is aangepast op grond van handgeschreven aantekeningen van de oorspronkelijke auteur. Deze aantekeningen waren, volgens Bél, door de edelman András Czemenka uit Turóc, met toestemming van de nazaten van Révay, uit het archief van deze familie gekopieerd.⁹⁶ Over deze edelman is ons verder niets bekend. György Bonis beweert dat na deze redactie en publicatie 'het levenswerk van Révay compleet werd'.⁹⁷

De term 'overcompleet' is hier wellicht beter van toepassing. Zoals bekend, blies de kroonhoeder in 1622 zijn laatste adem uit. De tekst van de bul van Silvester dateert uit de jaren dertig van de zeventiende eeuw en werd voor het eerst gedrukt in 1644,

⁹² Met dank aan de bibliotheekmedewerkers van de abdij van Pannonhalma, die mij in de gelegenheid stelden alle uitgaven van het werk van Révay gelijktijdig te bestuderen.

⁹³ Martinus Schmeizel, *Commentatio Historica de Coronis tam Antiquis, quam Modernis ... Speciatim de Origine et Fatis Sacrae, Angelicae et Apostolicae Regni Hungariae Coronae* (Jena, 1712) 6-7. Over de achtergrond van dit werk, zie: Thomas DaCosta Kaufmann, "Antiquarianism, the History of Objects, and the History of Art before Winckelmann", in: *Journal of the History of Ideas* (New York, 2001) 433

⁹⁴ Martinus Schmeizel, *De sacrae coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna. Brevis commentarius. Ad nostra usque tempora continuatus* (Tyrnaviae, 1732) 6-7, Paulus Okolicsanyi, *Commentarius Petri De Réwa Comitatus de Turóc, De Sacra Regni Hungariae Corona. Ad nostra usque tempora continuatus* (Tyrnaviae, 1732) 5-6, Martinus Schmeizel, *Commentarius Petri De Rewa comitis Comitatus de Turóc, De Sacra Regni Hungariae Corona Ad nostra usque tempora continuatus* (Claudiopoli, 1735), Laurentius Podhorszky, *Commentarius Petri de Réwa Comitatus etc. Thesis ex univ. Theologia* (Poznán, 1749)

⁹⁵ Johannes Georgius Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. veteres ac genuini II* (Matthias Bél red.) (Viennae, 1766)

⁹⁶ *Ibidem*, xx

⁹⁷ György Bonis, *Révay Péter* 52

meer dan twintig jaar na de dood van Révay. Uit deze informatie volgt, dat de aanvullingen in de achttiende-eeuwse versie van zijn werk met de verwijzingen naar de bul, niet tijdens zijn leven tot stand kunnen zijn gekomen. Hieruit kan worden geredeneerd dat in ieder geval de wijzigingen met betrekking tot de bul niet van de hand van Révay kunnen zijn.⁹⁸ De conclusie luidt dat in dit werk, al dan niet opzettelijk, een nieuwe kroonbetekenis werd geschapen op grond van inhoud van de Silvester-bul.

Als deze veranderingen in het werk zijn terechtgekomen op de manier zoals Bél die beschrijft, dan is de overeenkomst treffend met de wijze waarop meer dan honderd jaar eerder de Silvester-bul voor het eerst verscheen. Ook deze werd zogenaamd als afschrift tussen de archiefstukken van een bekend historicus aangetroffen en door een tussenpersoon aan een schrijver overhandigd om deze te laten publiceren. In het geval van Révay's werk dienden de verwijzingen naar het familiearchief als bewijs van de authenticiteit van de aanpassingen.

De reden van deze veranderingen is, dat de latere redacteur de inhoud van Révay's boek heeft aangepast aan de politieke actualiteit van het begin van de achttiende eeuw. Tijdens de kroning van Maria Theresia (Mária II) van Habsburg tot Hongaarse koningin in 1741 werd de titel 'apostolische koningin' voor het eerst tijdens een kroning gebruikt.⁹⁹ Desondanks gaf paus Clemens XIII pas in 1753 officieel zijn toestemming voor het voeren van deze titel vanwege de herovering van het koninkrijk Hongarije op de Turken in 1681.¹⁰⁰ De bewerking in 1712 van het boek van Révay maakte mede de weg vrij voor het hernieuwde gebruik van deze titel, doordat hiermee een historische legitimatie aan dit gebruik werd geven. Ook de opleving van de cultus van de kroon en de heilige 'apostolische koning' Stephanus, en de herdrukken van de Silvester-bul in deze periode hingen samen met de actuele ontwikkelingen.¹⁰¹

Als gevolg van deze politieke ontwikkelingen en de wijzigingen in het boek van Révay, veranderde ook de theorie van de kroon. Een beschrijving en een analyse van deze betekenisverandering van de kroon in de achttiende eeuw liggen buiten het bestek van dit boek. De geconstateerde verandering van de inhoud heeft wel consequenties voor de beoordeling van moderne analyses van het werk van Révay. Veel moderne auteurs verwijzen in hun werk niet naar de oorspronkelijke druk uit 1613, maar naar de

⁹⁸ Verder is een kort stuk over de perikelen in 1621 rond prins Gábor Bethlen en de Hongaarse kroon toegevoegd over een opmerkelijk gesprek tussen de predikant Alvinczi en de prins. Bethlen wil worden gekroond met de Hongaarse kroon, maar Alvinczi beweert dat de aartsbisschop van Esztergom dat alleen kan doen. Hierna stelt Bethlen dat hij (de protestantse!) Alvinczi pas na zijn kroning tot aartsbisschop (!) kan verheffen en dat er dus geen kroning kan plaatsvinden. De kroningsplechtigheid heeft uiteindelijk niet plaatsgevonden. Deze merkwaardige conversatie had waarschijnlijk een serieuze achtergrond, omdat Bethlen Bocskay probeerde te imiteren, maar het is niet zeker dat dit gesprek werkelijk heeft plaatsgevonden. Martinus Schmeizel, *De sacrae coronae* 32. Of deze beschrijving uit Révay's pen komt, is niet bekend.

⁹⁹ Het is opmerkelijk dat Berger nog in 1638 ontkent dat een Hongaarse koningin deze apostolische rechten zou kunnen krijgen door een kroning. Elias Berger, *D.O.M.A Symbolum Sacrum*, vers 5.

¹⁰⁰ Lewis L. Kropf, "Pope Sylvester II and Stephan I of Hungary" 292

¹⁰¹ Sándor Bene, "Hol vagy István király" 3. Maria Theresia stichtte onder meer de Hongaarse orde van Stephanus. In de ordetekens zijn kroontjes verwerkt, die op de prent van Révay geïnspireerd waren. Ook werd de koningin vaak met de kroon afgebeeld op schilderijen. In de herdrukken van Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* uit 1702, 1729, 1734, 1738, 1742, 1742, 1753 is een Hongaarse vertaling van de tekst van de bul opgenomen als bijlage. Zie: Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Kassa, 1753, 1990) 110-113.

paginanummers van de uitgave uit 1766.¹⁰² Een mogelijke verklaring hiervoor is de misvatting dat de achttiende-eeuwse uitgave de meest correcte is.¹⁰³ De vergelijking van de inhoud van de verschillende drukken bewijst dat voorzichtigheid geboden is. Gezien de beschreven receptiegeschiedenis luidt de conclusie, dat op grond van de herdrukken geen correcte analyse van de denkbeelden van Révay over de politieke betekenis van de kroon kan worden gemaakt.

6.4 De bul van Silvester, nationale identiteit en Révay

6.4.1 De tweede druk van het werk van Révay (1652)

Na deze omweg via de achttiende-eeuwse uitgaven van het werk Révay keren we terug naar de tijd rond 1650. In deze periode vonden opnieuw politieke veranderingen plaats, die in andere studies uitvoerig zijn beschreven.¹⁰⁴ Één aspect van deze periode is echter tot nu toe onderbelicht gebleven: de publicatie van de Silvester-bul, als belangrijke prikkel van de vernieuwing van het beeld van de gemeenschap. Daar de tekst van de bul pas in 1679 in een ander werk werd herdrukt, vond de receptie van deze bron in de periode vóór 1679 plaats via het werk van Inchofer.¹⁰⁵ Het wezenlijke van de culturele verandering die onder invloed van de politieke betekenis van de bul plaatsvond, was het gevolg van de verbinding tussen de bestaande denkbeelden van Révay met de inhoud van de bul. De nieuwe theorie die hiervan het gevolg was, werd ingezet om actuele politieke denkbeelden te rechtvaardigen.

De drijvende kracht achter de verandering was Ferenc Nádasdy, een neef van Révay en één van de rijkste aristocraten van het Hongaarse rijk.¹⁰⁶ Hij was een belangrijke vertolker van het politieke programma, dat was bedacht na het sluiten van de Vrede van Münster (Westfalen) in 1648. Het belangrijkste kenmerk van dit programma was de bevordering van de eendracht binnen het Hongaarse rijk en in Europa, met het oog op een nieuw offensief dat de definitieve verdrijving van de Turken uit Hongarije ten doel had.¹⁰⁷ Het welslagen van dit project hing, wat betreft Hongarije, af van de politieke samenwerking tussen het Habsburgse rijk, Hongarije, Zevenburgen

¹⁰² Onder meer: Arnold Ipolyi, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* 108, Gyula Szekfű, "Szent István a magyar történet századaiban" 35 (561), Tibor Wittman, "Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606-1618)" 31, Emma Bartoniek, *Fejezetek* 401-403, Thomas von Bogay, "Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone" 67

¹⁰³ Een andere reden is de zeldzaamheid van de eerste druk. Ferenc Nádasdy klaagde hier al in 1652 over, waarna hij besloot tot een herdruk. Péter Révay, *De sacrae coronae* (Viennae, 1652), voorwoord door Nádasdy.

¹⁰⁴ Zie onder meer: Katalin Péter, *A magyar romlásnak századában* (Boedapest, 1975), Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A Siralmas Panaszcselektörténete* (Boedapest, 1973) 8-68, Géza Perjes, Zrínyi Miklós és kora (Boedapest, 1965, 2002), Ágnes R. Várkonyi, "Európai játéktér – magyar politika 1657-1664", in: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjes Géza emlékére* (Boedapest, 2005) 577-614

¹⁰⁵ István Kereskényi, *Corona Apostolico-Basilica seu Stephani I. Regis Hungariae* (Cassoviae, 1679) OSZK RMK II. 1399. De receptie na 1679 vond plaats via de herdrukken van de eerder genoemde kroniek van Petthó.

¹⁰⁶ Zijn moeder Judith was de enige dochter van Révay, die niet op jonge leeftijd stierf.

¹⁰⁷ Ágnes Várkonyi, "Vienna, Buda, Constantinople", in: *The New Hungarian Quarterly* XXV (Boedapest, 1984) 1-7

en Kroatië.¹⁰⁸ De belangrijkste aristocraten en kerkelijke machthebbers in dit gebied, zoals Pázmány, de prelaat van Hongarije, Miklós Zrínyi (1620-1670), de onderkoning van Kroatië en de Zevenburgse prins György Rákoczy II (1621-1660) waren overtuigd van de noodzaak tot samenwerking, waarbij politieke en religieuze tegenstellingen geen belemmering mochten vormen.¹⁰⁹ Nádasdy was vanaf 1650 actief als politicus, schrijver en mecenas van werken, die deze denkbeelden moesten uitdragen.¹¹⁰

Een belangrijk medium voor de politieke denkbeelden van Nádasdy was de voorstelling van de kroon. In 1652 gaf hij het werk van Révay opnieuw uit, met een nieuw voorwoord.¹¹¹ In deze tekst geeft Nádasdy een actuele interpretatie van de denkbeelden van Révay. Daarbij verbindt hij de kroontheorie met het politieke programma van zijn medestanders en de nieuwe politiek-religieuze situatie van het rijk, die het gevolg was van het succes van de Contrareformatie in het westelijk deel van Hongarije. Dankzij de inspanningen van Pázmány waren veel machtige aristocratische families in het westen van Hongarije samen met hun lijfeigenen teruggekeerd tot het katholieke geloof.¹¹² Zevenburgen ontwikkelde zich tot een semi-autonoom gebied met een eigen buitenlandse politiek, dat politiek gezien minder met de rest van het rijk verbonden was. Ook de band tussen Kroatië en het rijk werd lossler. De oorzaken van deze verwijdering tussen de delen van het rijk waren de religieuze verschillen en de veranderingen in de buitenlandse politieke verhoudingen als gevolg van het vredesverdrag van 1648. Deze ontwikkelingen leidden er bovendien toe dat een eigen cultuur ontstond in de afzonderlijke delen, die de aparte status rechtvaardigde en versterkte, zoals al bleek uit het werk van Tomkó.

De boodschap van Nádasdy in het voorwoord was gericht aan de standen van het hele koninkrijk. De essentie van zijn woorden is, net als die van Révay, het streven naar *concordia* (eendracht) binnen dit rijk, maar nu, in 1652, staat dit streven in dienst van het politieke programma van Nádasdy en diens tijdgenoten. De auteur roept op tot harmonie tussen de verschillende delen van het rijk en de omringende volkeren, zonder onderscheid te maken qua religie. Desondanks is zijn tekst een krachtig pleidooi voor het katholieke geloof als een belangrijke samenbindende factor binnen het rijk. Hij rechtvaardigt zijn boodschap door gebruik te maken van historische voorbeelden over de kroon en de gemeenschap, die hij aan Bonfini en Werbóczy ontleent.

¹⁰⁸ Voor de rol van de paus, zie: Antal Molnár, "Relations between the Holy See and Hungary" 208

¹⁰⁹ Zie voor deze politiek: Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* (Boedapest, 2000) 55-187. Nádasdy was overigens zelf pas in 1643 overgegaan tot het katholicisme, waarbij zijn 60.000 lijfeigenen een gedwongen terugkeer naar de oude kerk maakten.

¹¹⁰ György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet", in: *Művészettörténeti Értesítő* (Boedapest, 1970) 185-202, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen 77-85*, Nórá G. Etényi, "A Nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum", in: Pál Fodor, Géza Pálffy en István György Tóth (red.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Boedapest, 2002) 121-138. Zo steunde hij met geld en gegevens de beroemde Amsterdamse kaartenmaker Johan Blaeu (1630-1673), die in 1664 een kaart van Hongarije aan hem opdroeg. Ook liet Nádasdy drukkersbenodigdheden in Amsterdam kopen. György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet" 188. In de atlas van Blaeu staat een beschrijving van het politieke systeem in Hongarije, die overeenkomt met de denkbeelden van Nádasdy. Onder meer schrijft Blaeu over de 'gekozen koning' en 'gekozen stadhouder'. Joan Blaeu, "Het koninkrijk Hvgaryen" OSZK TM 06656 v.

¹¹¹ Ook had Nádasdy, volgens een inventarislijst, twee etsplaten met een voorstelling van de Hongaarse kroon in zijn bezit. György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet" 202, noot 106

¹¹² Katalin Péter, "A haza és a nemzet" 222-228

Niet zozeer de politieke boodschap of de theorie van Nádasdy is hier van belang, maar de wijze waarop hij deze legitimeert door een veranderd beeld van de kroon. De essentie van deze verandering ligt besloten in de term *Angelica regni nostri apostolici corona* (engelenkroon van ons apostolische rijk) en de betekenis van deze term. Volgens Nádasdy is de kroon door God geschonken aan Stephanus via paus Silvester, om *pax et concordia* (vrede en eendracht) in het rijk te brengen. Als gevolg van deze schenking van de *apostolica corona* (apostolische kroon) is de *gens* één in de apostolische religie. Daar Révay nog Benedictus VII als schenker van de kroon beschouwde en Inchofer op grond van de bul beweerde dat Silvester de gever was, is het zeer waarschijnlijk dat Nádasdy bij het opstellen van zijn tekst van het werk van Inchofer heeft gebruik gemaakt.

In de tekst van Nádasdy is de functie van de idee van de *apostolica corona* evenwel veranderd ten opzichte van die in het werk van Révay en Inchofer, omdat de idee niet fungeert als rechtvaardiging van een bepaald politiek compromis, de apostolische koningsmacht of de positie van de katholieke kerk in het rijk. De functie van deze idee bij Nádasdy is de rechtvaardiging van zijn politieke programma voor de gemeenschap, dat niet gericht is tegen de Habsburgse koning. Deze idee kon alleen als zodanig fungeren als het een katholieke betekenis kreeg, gezien het feit dat de katholieke standen de Hongaarse politieke gemeenschap domineerden in die periode. Hierdoor is in 1652 de idee van de apostolische kroon verbonden met de idee van een katholieke gemeenschap. Het is hierdoor aan te nemen dat het werk van Nádasdy ook een reactie was op het verschijnen van Inchofer's werk.

De receptie van deze band tussen de katholieke gemeenschap en de kroon komt al een jaar later tot uiting in het werk van László Liszti (Listius, 1628-1678), getiteld: 'Magyar Márs' (Hongaarse Mars).¹¹³ Dit boek bevat een katholiek getint epos over de oorlogen van de Hongaarse 'nemzet', en is opgedragen aan de standen van Hongarije. Al op de titelpagina staat de Hongaarse kroon afgebeeld.¹¹⁴ De kroon komt vervolgens voor in twee verzen, in een over de heilige koning Stephanus en in een over het wapen van het Hongaarse rijk. In het eerste vers stelt de auteur dat de 'nemzet' de kroon heeft gekregen om 'het ontzag voor God weer terug te brengen'.¹¹⁵ In het tweede gedicht over het wapen schrijft Liszti, dat de 'angyali korona' (engelenkroon) van God gezonden is om voor eeuwig te blijven bestaan, en dat er niets boven deze kroon gaat.¹¹⁶ De kroon verbindt in deze twee verzen opnieuw het katholieke geloof met de Hongaarse gemeenschap via de kroon, door de bewering dat de kroon aan de gemeenschap gezonden is. De betekenis van de kroon legitimeerde zo de katholieke geloofsovertuiging van de gemeenschap.

¹¹³ László Listius, *Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete* (Viennae, 1653) OSZK RMK I. 869

¹¹⁴ Géza Galavics, *Kössink kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet* 85, afb. 41

¹¹⁵ László Listius, *Magyar Márs* 6

¹¹⁶ *Ibidem*, 80

6.4.2 Siralmas, könyörgő levél (1659)

De laatste ontwikkeling van het thema ‘apostolische kroon’ die in deze studie behandeld zal worden, is zichtbaar in de ‘Siralmas, könyörgő levél’ (droevige smeekbrief).¹¹⁷ Deze tekst werd rond 1659 geschreven als een klacht door een onbekende, naar aanleiding van de Hongaarse landsvergadering van 1655-1656.¹¹⁸ De auteur moet een geletterd persoon geweest zijn, vanwege de vele verwijzingen naar klassieke auteurs en naar oudere vlugschriften.

De schrijver roept de Hongaarse standen op om het rijk te verdedigen tegen de christelijke en heidense vreemdelingen, die, volgens de auteur, de oorzaak zijn van de naderende ondergang van het rijk.¹¹⁹ Hij rechtvaardigt deze bewering door te stellen, dat al het onheil in de geschiedenis van de ‘nemzet’ te wijten is aan de buitenlanders. Hierdoor krijgt de politieke boodschap van de tekst een sterke xenofobe lading. Als tegenhanger van zijn negatieve beeld van de vijand geeft de auteur etnische trekken aan het beeld van de politieke gemeenschap als ‘nemzet’, door de nadruk te leggen op de bloedverwantschap en de gedeelde afkomst van de Hongaren.¹²⁰ Door de inhoud van het beeld van de ‘nemzet’ wijkt deze af van de eerder behandelde werken, waarin de gedeelde culturele kenmerken van de Hongaren overheersen. Hierdoor is de term ‘nemzet’ in de tekst eerder op te vatten als een etnische gemeenschap. Daarbij omschrijft de auteur de politieke gemeenschap als ‘ország’ (letterlijk: *regnum*, land of rijk, maar ook de politieke gemeenschap van de standen).

De oplossing voor de toestand van het rijk is een terugkeer naar het katholieke geloof en naar de belangrijkste waarden van de ‘nemzet’, aldus de auteur. Hij verwijst hierbij naar God, naar de heilige István, als de apostel van het land, naar László, naar Imre en naar Maria als patrones van Hongarije, die als ‘Hongaarse heiligen’ de ‘nemzet’ niet ten onder zullen laten gaan.¹²¹ De belangrijkste gift van de eerste apostolische koning aan de Hongaren was de structuur van het rijk, de wetten en de decreten, kortom: de constitutie. De auteur legitimeert zo zijn boodschap op grond van deze band tussen het katholieke geloof en de politieke gemeenschap, via de specifieke Hongaarse kenmerken van de politiek-religieuze cultuur.

Deze band wordt in de volgende redenering verder uitgewerkt. De schrijver stelt dat koning István de apostolische titel van de paus heeft gekregen, omdat hij het volk heeft gekerstend. Daarna redeneert hij: ‘omdat de koning apostolisch was, is de ‘ország’ dat ook’.¹²² Wat deze term ‘apostolisch’ voor de ‘ország’ betekent, legt hij hierna uit door de kenmerken en de oorsprong van de gemeenschap uiteen te zetten. Hij stelt dat de ‘nemesség’ (adel) en de ‘szabadság’ (vrijheid) de belangrijkste eer vormen voor de ‘nemzet’ (hier: etnische gemeenschap) en de ‘ország’ (land, rijk, politieke gemeenschap), omdat vanaf de oorsprong van de ‘nemzet’ iedereen van adel was. Deze vrijheid van de adel werd vanaf het begin bevochten door een klein aantal katholieke Hongaren op een groot aantal heidenen. Deze apostolische strijd gaat door, omdat de

¹¹⁷ “Siralmas, könyörgő levél”, in: Márton Tarnóc (red.), *Magyar gondolkodók 17. század* (Boedapest, 1979) 186-239. Eerder gepubliceerd in: Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* 69-121

¹¹⁸ *Ibidem*, 8

¹¹⁹ “Siralmas, könyörgő levél” 193

¹²⁰ *Ibidem*, 190, 236

¹²¹ *Ibidem*, 235-236

¹²² *Ibidem*, 236

‘nemzet’ haar ‘vier schatten’ moet verdedigen tegen vreemdelingen. Deze schatten zijn de adeldom, de vrijheid, ‘de van de apostolische stoel afkomstige eervolle lof’ voor onze ‘nemzet’ (hiermee bedoelt de auteur de apostolische titel) en de heilige kroon. De laatste is, volgens hem, aan de ‘nemzet’ door de apostolische stoel geschonken en deze schenking werd met het bekende Godswonder bekrachtigd.¹²³

Zoals gesteld, was de term ‘apostolisch’ vanaf 1625 verbonden met het Habsburgse koningschap in Hongarije en de legitimatie van bepaalde aspecten van de koningsmacht. In deze tekst verandert deze functie, omdat de term wordt verbonden met de politieke gemeenschap. De auteur presenteert hierbij een nieuw beeld, waarin hij de notie van het apostolische koningschap laat samensmelten met de idee van de katholieke politieke gemeenschap van Hongarije. De functie van deze voorstelling is de rechtvaardiging van een bepaald idee van politieke soevereiniteit van de gemeenschap op grond van een eigen interpretatie van het katholieke geloof van de Hongaarse gemeenschap.

De auteur haalt de term ‘apostolisch’ uit de oorspronkelijke context van de Habsburgse koningsmacht, door de constructie van dit nieuwe beeld. Hierdoor ontstaat de paradoxale situatie dat deze term en de betekenis worden gebruikt als ‘wapen’ tegen de ‘buitenlandse’ koning van Hongarije en de ‘vreemde’ kerkelijke machthebbers, die oorspronkelijk van deze titel gebruik maakten. Ditzelfde geldt voor de overige ‘Hongaarse’ elementen uit deze tekst, zoals de heilige koningen en Maria als patrones. In eerdere bronnen dienden deze als ondersteuning van de machtsaanspraken van de Habsburgse koning en het streven van de kerkelijke autoriteiten in het rijk, maar in dit pamflet worden ze tegen de buitenlandse invloed van de Habsburgers en de rooms-katholieke kerk in Hongarije gebruikt.

De Hongaarse historica Katalin Péter beweert dat de functie van de kroon in deze tekst voortkomt uit een verbinding tussen de ‘leer van de heilige kroon’ van Werbőczy en de middeleeuwse Hartvic-legende.¹²⁴ Omdat dit laatste evenwel een negentiende-eeuwse constructie is, kan het niet hebben gefungeerd als inspiratiebron voor een zeventiende-eeuws boek. Het is aannemelijker dat de auteur gebruik heeft gemaakt van de kroontheorie van Révay, omdat dit boek minder dan vier jaar in herdruk verscheen voor de publicatie van het vlugschrift. Péter vermoedt ook een verband tussen het kroonboek uit 1652 en het klaagschrift, maar gaat hier verder niet op in vanwege haar opvatting over de leer van de kroon.

De relatie tussen Révay’s boek en het klaagschrift verdient de aandacht, vanwege de opmerkelijke opvattingen in het pamflet over de apostoliciteit van de politieke gemeenschap. Volgens Péter heeft de auteur, al dan niet opzettelijk, geen gebruik gemaakt van het werk van Inchofer, omdat hij niet Silvester II, maar paus Benedictus VII als schenker van de kroon aanwijst.¹²⁵ Hierna noemt zij het werk van Révay uit 1652, dat volgens haar wat betreft de inhoud vergelijkbaar is met het pamflet en dat de auteur gebruikt kan hebben bij het schrijven.¹²⁶ Daar Nádasdy in het voorwoord een aantal keer nadrukkelijk paus Silvester II als schenker opvoert, maar in de tekst van Révay nog immer Benedictus VII staat vermeld, zou het merkwaardig zijn als de auteur

¹²³ Ibidem, 237

¹²⁴ Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* 43-51

¹²⁵ Ibidem, 46

¹²⁶ Ibidem, 50

van de protestbrief dit verschil over het hoofd zou hebben gezien. Péter beweert dat de opsteller van het pamflet een politieke reden kan hebben gehad om Benedictus VII op te voeren als de verantwoordelijke voor de komst van de kroon, maar noemt deze reden niet.¹²⁷

De verklaring is te vinden in het aparte tweeslachtige karakter van de tweede druk van het kroonboek, dat bestaat uit het betoog van een lutherse politieke denker en het voorwoord van een katholieke aristocraat, die de oorspronkelijke tekst van een actuele interpretatie voorziet op grond van het werk van Inchofer. In het werk van Révay is de belangrijkste these die van de van God gegeven vrijheid van de gemeenschap op basis van de fictie van de 'komst van de kroon', die door God aan de Hongaren zou zijn geschonken via het wonder met Benedictus VII. Inchofer verandert deze theorie, door op grond van de bul te betogen dat Silvester de schenker is. Hiermee weerlegt hij niet alleen in het begin van zijn werk de beschrijvingen van Hongaarse auteurs over de schenking, maar verandert hij ook in zijn latere analyse van de bul het denken over de vrijheid van de gemeenschap ten gunste van de machtsaanspraken van de Habsburgse koning en de invloed van de katholieke geestelijkheid in het rijk. Vervolgens heeft Nádasdy in 1652 een synthese geprobeerd te maken van het denken van Révay en de politieke betekenis van de inhoud van de bul ten gunste van zijn eigen politieke programma.

Gezien de these van de soevereiniteit van de 'nemzet' in het klaagschrift, is het zeer waarschijnlijk dat de auteur van dit stuk aansluiting heeft gezocht bij de denkbeelden van Révay en doelbewust de opvattingen van Inchofer heeft omzeild. Uit de nadruk die hij legt op het 'apostolische' karakter van de gemeenschap blijkt, dat hij desondanks toch gebruik heeft gemaakt van de ideeën uit het voorwoord van Nádasdy, of kennis heeft genomen van het werk van Inchofer. De kern van de inhoud van het pamflet is, dat de Hongaarse politieke gemeenschap als soeverein moet worden beschouwd door haar goddelijke, apostolische missie, die voortkomt uit het katholieke geloof. Hij gebruikt daarom de term 'apostolisch' om de soevereiniteit van de gemeenschap aan te duiden en legitimeert dit door te verwijzen naar de 'vier schatten', waaronder de 'apostolische kroon'. Révay had een vergelijkbare these over de soevereiniteit van de gemeenschap, maar deze was gebaseerd op een meer algemeen idee van het 'christelijke geloof' en een specifieke 'waarheid' van de geschiedenis van gemeenschap en kroon. Deze 'waarheid' was in 1644 weerlegd door de inhoud van de bul als middeleeuwse bron, waarmee ook de these over de soevereiniteit van de gemeenschap was ondermijnd. Daar het centrale thema van de klacht opnieuw de soevereiniteit van de gemeenschap is, lijkt het logisch dat de onbekende schrijver is teruggekeerd naar het werk van Révay. Hij heeft Révay's idee over de soevereiniteit van een nieuw fundament voorzien door deze te baseren op een overtuigende voorstelling van de Hongaren als katholieke etnische gemeenschap. Het is zeer waarschijnlijk dat de 'etnisering' van het beeld van de gemeenschap het gevolg was van de verdere ontwikkeling van deze historische voorstelling.

¹²⁷ Ibidem, 46-48

6.4.3 De voorstelling van de kroon en de verandering van dit beeld

In dezelfde periode dat de genoemde teksten met een nieuwe betekenis verschenen, ontstonden meer bronnen met een vergelijkbaar beeld van de kroon. In deze studie ontbreekt de ruimte om deze te behandelen, maar toch zal voor de volledigheid een aantal worden genoemd. Om te beginnen verscheen in 1659 de tweede en meer uitvoerige studie van Révay over het Hongaarse koninkrijk en de kroon, met opnieuw een prent van de kroon. Ook dit boek is door Nádasdy uitgegeven en van een inleiding voorzien.¹²⁸ De Vlaamse hofhistoricus Gaspar Jongelinus voegde hier een overzicht van paltsgraven en rijksrechters aan toe. Voor een analyse van dit omvangrijke werk ontbreekt hier de ruimte, maar de uiteenzetting over de kroon komt overeen met die in het eerste boek. Hier zal volstaan worden met de constatering dat in het werk opnieuw een prent van de kroon is opgenomen. Ook schrijft Nádasdy over de *angelica corona apostolici Regni nostra Hungariae* (onze engelenkroon van het apostolische koninkrijk Hongarije) in de korte opdracht aan László Révay.¹²⁹

Twee jaar later, in 1661 schreef de eerder genoemde Miklós Zrínyi één van zijn bekendste pamfletten: ‘Het medicijn tegen het Turkse opium, of het ware tegengif tegen de vrede tussen de Turken en de Hongaren’.¹³⁰ Aan het begin vergelijkt de auteur zichzelf met de zoon van koning Croesus, die zijn hele leven stom was geweest. Die zag het gevaar voor zijn vader en riep plotseling: Doe de koning geen kwaad! Zrínyi ziet op zijn beurt de dreiging voor de Hongaarse ‘nemzet’, krijgt een visioen van een verschrikkelijke draak, die de kroon in zijn handen had en roept uit: doe de Hongaar geen kwaad!¹³¹ De draak staat hier voor de macht van de Turken en de kroon symboliseert de Hongaren.¹³² Dit beeld met de kreet is een belangrijk *topos* geworden in Hongarije.¹³³

Het laatste werk waaraan in deze studie aandacht zal worden besteed, draagt de titel: *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Mausoleum van koningen en aanvoerders van het apostolische rijk) en is uitgegeven in 1664 door Ferenc Nádasdy, die ook het voorwoord schreef.¹³⁴ Het bestaat uit een groot aantal afbeeldingen van heersers en koningen van de Hongaren, waarvan een aantal met de Hongaarse kroon is afgebeeld, met beschrijvingen in het Latijn van de humanist Nicolaus Avacini (1611-1686) en in het Duits van de lutherse predikant Sigmund von Birken (1626-1681).¹³⁵ Deze prenten waren oorspronkelijk bestemd voor het historische werk van Elias Berger en werden vermoedelijk in het begin van de jaren '30 van de zeventiende eeuw

¹²⁸ Péter Révay, *De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hvgariae Centuria Septem* (Francofurti, 1659)

¹²⁹ Ibidem, 4

¹³⁰ Miklós Zrínyi, “Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen antidotum”, in: *Zrínyi Miklós prózai művei I* (Boedapest, 1985) 208-228

¹³¹ Ibidem, 209, r. 22-25

¹³² Vergelijkbaar met het beeld in een brief van Illésházy aan Thurzó, d.d. 25 juli 1606, waarin deze schrijft over een leeuw met een tulband, die de Hongaarse kroon onder zijn hoede zal hebben. TT (Boedapest, 1882) 423

¹³³ Behalve de kroon in dit beeld noemt Zrínyi nog een keer de kroon als hij stelt dat de ‘kroon van de oude koning Stephanus’ niets is zonder een slagzwaard. Ibidem, 227, r. 31-32

¹³⁴ S.n., *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Norimbergae, 1664, fascimilé-editie Boedapest, 21991). Edities in het Latijn verschenen in 1667, 1688, 1752, 1758 en 1779, edities in het Hongaars werden in 1661, 1697, 1773 en in 1779 gepubliceerd. IDO, 673

¹³⁵ György Rózsa, *A Nádasdy Mausoleum* (bijlage bij fascimilé-editie, Boedapest, 1991) 7-14

vervaardigd.¹³⁶ De tekst zal hier niet worden behandeld, omdat de kroonbetekenis in dit werk past binnen het politieke programma van Nádasdy en niet wezenlijk afwijkt van de eerder genoemde werken.¹³⁷

De ontwikkeling van de kroonbetekenis in dit werk is, bijna onzichtbaar, op de titelpagina verbeeld. Bij nadere bestudering van het kroonjuweel op de prent blijkt dat Maria, als patrones van Hongarije, op de voorkant van de kroon staat afgebeeld, precies onder de plaat met Christus. (zie afbeelding 7a-b.) Volgens de beschrijving van Révay uit 1613 was deze afbeelding van Maria op de achterzijde van de kroon aanwezig. De onbekende kunstenaar heeft de prent van Révay als voorbeeld genomen, maar plaatste de beeltenis van Maria op de voorzijde van de kroon. De functie van dit nieuwe beeld van het kroonjuweel is de bekrachtiging van de eerder genoemde theorie van de kroon en de apostolische, katholieke gemeenschap. De voorstelling van Maria op de kroon sluit aan bij de veranderde politieke context en ondersteunt de aanspraken op soevereiniteit van de Hongaarse politieke gemeenschap. Met deze aanpassing van het kroonbeeld van Révay was de omwerking van zijn theorie voltooid.

6.4.4 De receptie van Révay en de ontwikkeling van de nationale identiteit

In dit hoofdstuk is gebleken, hoe de inhoud van het werk van Révay keer op keer een nieuwe betekenis kreeg, door de veranderde context waarin zijn denkbeelden over de kroon werden gebruikt. Door de introductie van een nieuwe ‘middeleeuwse’ bron en de aanpassing van de denkbeelden van Révay aan de inhoud van deze bron, kreeg de voorstelling van de Hongaarse politieke gemeenschap katholieke kenmerken. Ook kwam uit de receptie naar voren dat het werk van de kroon niet alleen gevolgen had voor de visie op de Hongaarse identiteit van de gemeenschap, maar ook de aanzet was voor de ontwikkeling van een ‘Illyrische’ identiteit, die uiteindelijk het begin zou zijn van de vorming van een Kroatische nationale identiteit. Tegelijkertijd rechtvaardigden deze denkbeelden het politieke programma van een supranationale alliantie. Tot slot werd duidelijk dat dezelfde opvattingen die eerder de heerschappij van de Habsburgse koningsmacht en de katholieke geestelijkheid in Hongarije ondersteunden, in een veranderde context gebruikt werden om de macht van dezelfde instituties te ondermijnen ten gunste van de politieke gemeenschap, die onder invloed van deze verandering etnische trekken kreeg. Zelfs de voorstelling van de kroon van Révay werd aangepast aan de veranderde politieke omstandigheden.

De conclusie die op grond van deze analyse van de receptie van het werk van Révay kan worden getrokken, is dat de ideeën over de betekenis van de kroon en het samenhangende beeld van de Hongaarse gemeenschap niet als eeuwig en onveranderlijk moeten worden beschouwd, maar dat de inhoud van dergelijke opvattingen afhankelijk is van de politiek van het moment. Uit de receptie is gebleken dat schijnbaar overeenkomstige ideeën werden gebruikt voor de rechtvaardiging van uiteenlopende en soms tegenstrijdige politieke doeleinden, waarbij niet de politieke of religieuze

¹³⁶ Ibidem, 9-14, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen* 61-69, Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 149-170

¹³⁷ Rózsa beweert dat aan dit werk de leer van de heilige kroon ten grondslag ligt. György Rózsa, *A Nádasdy Mausoleum* 7-14. Over het ontstaan en de achtergrond van dit werk: Nóra G. Etényi, “A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum”, in: Pál Fodor e.a. (red.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Boedapest, 2002) 121-138

overtuiging van de afzonderlijke auteurs, of eerdere interpretaties, bepalend waren voor de betekenis van bepaalde termen en ideeën, maar enkel en alleen de actuele politieke context.